

Grzegorz Wejman

Bazylika katedralna w Szczecinie

Colloquia Theologica Ottoniana nr 1, 99-139

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BAZYLIKA KATEDRALNA W SZCZECINIE

Ks. Grzegorz Wejman

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin

Wstęp

Bazylika katedralna jest najważniejszą budowlą sakralną na Pomorzu Zachodnim. Ufundowana w XII w., do 1534 r. należała do katolików. Następnie stała się świątynią protestancką. Po drugiej wojnie światowej zabezpieczona jako ruina została oddana 26 sierpnia 1957 r. parafii pw. św. Jakuba. Z chwilą erygowania diecezji szczecińsko-kamieńskiej – 28 czerwca 1972 r. – zostaje pierwszą świątynią biskupstwa.

O jej dziejach powstały liczne prace badawcze. Należy tutaj wymienić zarówno historyków niemieckich, jak i polskich. Jednym z najstarszych źródeł informacji dotyczących dziejów kościoła w średniowieczu jest tzw. *Liber Sancti Jacobi* powstałe ok. 1468 r. Niestety, dzieło to nie zachowało się do dziś. Wydany w drugiej połowie XIX w. *Codex Pomeraniae Diplomaticus* zawiera publikacje dokumentów wykorzystujących fragmenty tzw. *Liber Sancti Jacobi* dotyczących najstarszych dziejów kościoła od czasu powstania w 1187 r.¹ Najstarsze opracowanie naukowe na temat kościoła św. Jakuba daje Franz Kugler². Zaś pierwszą próbą monograficznego opracowania dziejów kościoła jest praca

¹ *Codex Pomeraniae Diplomaticus*, wyd. K.F.W. Hasselbach i J.G.L. Kosegarten, t. 1, Greifswald 1843–1852, s. X–XII.

² F. Kugler, *Pommersche Kunstgeschichte, Nach dem erhaltenen Monumenten*, Stettin 1840.

Hugo Lemkiego³. O świątyni pisali również Martin Wehrmann, Carl Fredrich i Henrich Schulz⁴.

W 1955 r. powstało studium historyczno-architektoniczne Leopolda Kuszelskiego⁵. W 1963 r. ukazały się *Dzieje Szczecina* pod redakcją Gerarda Labudy, w których autor, przybliżając historię Szczecina, wspomina o losach dzisiejszej katedry⁶. W 1977 r. studium historyczne dla potrzeb Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ) opracował Zbigniew Radacki. Również tegoż roku na zlecenie WKZ powstała dokumentacja konserwatorska opracowana przez Kazimierę Kalitę. Problematyka konserwatorska była często poruszana przez prof. Stanisława Latoura, który pełnił nadzór architektoniczny przy odbudowie świątyni⁷.

W 1993 r. parafia św. Jakuba wydała przewodnik po katedrze: *Bazylika archikatedralna pod wezwaniem Świętego Jakuba Ap. w Szczecinie*, który przybliżał historię i wyposażenie katedry. W ostatnim dziesięcioleciu powstało również wiele artykułów diecezjalnego konserwatora zabytków – ks. inf. Romana Kostynowicza⁸. Nadto różne prace magisterskie: Małgorzaty Gwiazdowskiej-Paszowskiej, Elżbiety Hałaszkiewicz, Anny Wójcigi, Miłosza Ciesielskiego, Marcina Górki, Wilhelminy Majgutiak, i Pawła Malinowskiego⁹.

³ H. Lemcke, *Die 700-jährige Jubel – Feier der St. Jakobi Kirche in Stettin*, Stettin 1887.

⁴ M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche in Stetin bis zur Reformazion*, Stettin 1887; C. Fredrich, *Die Kapellen und Altare von der St. Jacobi in Stettin*, Stettin 1923; H. Schulz, *Die Jakobirsche in Stettin, eine Führung durch die Baugeschichte und Innenansstattung*, Stettin 1937.

⁵ Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie (dalej: AWKZ), L. Kuszelski, *Kościół św. Jakuba. Studium hist.-arch.*, Szczecin 1955 (mps), dalej oznaczone: AWKZ, Kuszelski.

⁶ G. Labuda, *Dzieje Szczecina*, t. 2, Warszawa 1985.

⁷ AWKZ, Z. Radacki, *Studium historyczne kościoła św. Jakuba w Szczecinie*, Szczecin 1977 (mps), dalej oznaczone: AWKZ, Radacki; AWKZ, K. Kalita, *Kościół św. Jakuba. Dokumentacja konserwatorska z prac budowlano-konserwatorskich za okres 1971–1976*, Szczecin 1977 (mps); dalej oznaczone: AWKZ, Kalita; również K. Kalita-Skwirzyńska, *Bazylika archikatedralna pod wezwaniem Świętego Jakuba w Szczecinie*, w: *Bazylika archikatedralna pod wezwaniem Świętego Jakuba Ap. w Szczecinie*, Szczecin 1993; S. Latour, *Odbudowa kościoła św. Jakuba w Szczecinie*, „Architektura” 7 (1975), s. 233–235.

⁸ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr*, Szczecin 1999.

⁹ M. Gwiazdowska-Paszowska, *Architektura Kościoła św. Jakuba w Szczecinie – średniowieczne fazy budowy*, praca magisterska UAM Poznań 1978 (mps); E. Hałaszkiewicz, *Kościół św. Jakuba i jego problematyka konserwatorska*, praca magisterska UMK Toruń 1987 (mps); A. Wójciga, *Odbudowa kościoła św. Jakuba po II wojnie światowej*, praca magisterska UMK Toruń 1996 (mps); M. Ciesielski, *Historia i problematyka odbudowy bazyliki archikatedralnej pw. św. Jakuba w Szczecinie po II wojnie światowej*, praca magisterska UMK Toruń 1999 (mps);

W 2008 r. nakładem szczecińskiego wydawnictwa ukazała się książka *Katedra. Historia kościoła św. Jakuba w Szczecinie* pod redakcją Pawła Knapa, Andrzeja Kraśnickiego jr. i ks. Artura Rasmusa. Autorzy, ukazując bardzo bogate dzieje świątyni, skoncentrowali się na jej latach powojennych. Proponując dziesięć artykułów, zamykają przeszło 820-letnie dzieje tego – od 38 lat pierwszego kościoła na Pomorzu Zachodnim – w pewną całość. Ponadto dobrze i bogato dobrane ilustracje oddają żywą historię tejże świątyni. Nadto autorzy ubogacili dzieje katedry o niektóre mniej znane fakty, a także umiejętnie wkomponowali je w dzieje parafii. Cenne jest również kalendarium parafii, szkoda tylko, że kończy się ono na roku 2000. Takie ustawienie publikacji daje jej dużą przejrzystość i czytelność.

Dotychczas wielu szczecińskich historyków¹⁰ podkreślało potrzebę sprowadzenia do Szczecina ocalałych, a znajdujących się w Niemczech materiałów źródłowych i archiwaliów dotyczących szczecińskiej katedry. Niniejszy artykuł wpisuje się w to znaczne bogactwo historycznej prezentacji tej pierwszej świątyni w Kościele szczecińsko-kamieńskim.

1. Dzieje kościoła przed reformacją (1187–1534)

1.1. Fundacja świątyni

Początki kościoła św. Jakuba w Szczecinie wiążą się z misją chrystianizacyjną św. Ottona z Bambergu na Pomorzu. Apostoł Pomorza był dwukrotnie w Szczecinie – w 1124 i 1128 r. W ślad za misjonarzem podążyli Niemcy ze Starej Marchii, Turyngii i Frankonii. Utworzyli w Szczecinie poza obwałowaniem miasta słowiańskiego (obecne podzamcze) otwartą osadę. Centralnym punktem „niemieckiej osady” miał stać się nowy kościół. Była to trzecia świątynia w Szczecinie; pierwsze dwie, św. Wojciecha i św.św. Piotra i Pawła, powstały podczas pierwszego pobytu św. Ottona w tym mieście, jesienią 1124 r.

M. Górka, *Dzieje Muzeum Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej w Szczecinie w latach 1990–1996*, praca magisterska UAM Poznań 2000 (mps); W. Majgutiak, *Problem konserwatorski kościoła św. Jakuba w Szczecinie*, praca magisterska UMK Toruń 1967 (mps); P. Malinowski, *Dzieje kościoła św. Jakuba w Szczecinie w latach 1187–1998*, praca magisterska UAM Poznań 2000 (mps).

¹⁰ Archiwum parafii pw. św. Jakuba w Szczecinie (dalej: AP), *Projekt treści pisma do Ks. Pralata Katedralnego dr Helmutha Knittla w Bambergu. Sprawa: dokumentacji archiwalnej św. Jakuba i jej częściowej rekonstrukcji*, Szczecin [1986] (mps).

Bezpośrednią przyczyną powstania kościoła św. Jakuba był spór pomiędzy Wendami a ludnością miejscową z kościoła św. św. Piotra i Pawła. Brak zgody między tymi grupami stał się przyczyną założenia nowej parafii. Inicjatorem budowy nowego kościoła był bogaty mieszczanin z Bambergu – Jakub Beringer. Kościół ten miał być *pomnikiem niemieckości w słowiańskim kraju oraz dowodem wierności dla niemieckiej ojczyzny*¹¹.

Beringer, wzorując się na klasztorze benedyktyńskim św. Michała, postanowił, z własnych środków finansowych wybudować nową świątynię na wzniesieniu *extra castellum*¹². Uzyskał pomoc i zgodę od księcia Bogusława I (1155–1187) i biskupa Konrada I (1160/62–1186). Podczas zjazdu ludności Szczecina i okolicznych ziem¹³ w 1187 r. wystąpił ze swoim projektem utworzenia nowej parafii i budowy kościoła. Wystawiony wówczas dokument wskazuje na to, że kościół miał być zbudowany na cześć Boga i Jakuba Apostoła¹⁴ i jako wyraz czci dla św. Ottona – Apostoła Pomorza¹⁵. Dokument ten określany jako *akt fundacyjny* jest równocześnie dokumentem konsekracji świątyni¹⁶, gdyż jej budowa została rozpoczęta już w 1180 r. Konsekracji dokonał biskup Zygfryd (1186–1191).

Nowej parafii przyznano prawo samodzielnego wykonywania chrztów i pogrzebów. W ten sposób kościół św. Jakuba stał się niezależnym miejscem kultu Niemców mieszkających w Szczecinie¹⁷. Chociaż kościół zbudowano poza słowiańskim miastem, równe uprawnienia do korzystania z niego przyzna-

¹¹ *Die Jakobkirche in Stettin*, „Nachrichtenblatt des Stettiner Verkehrsvereins G.m.b.H” 19 (1934), s. 2.

¹² AWKZ, Radacki, s. 7.

¹³ Na spotkanie do Szczecina przybyli: bp Zygfryd z Kamienia, wdowa po księciu Bogusławie I – Anastazja, kasztelan zamku Warcisław oraz liczni dostojnicy z terenu całego Pomorza. Na uroczystości obecni byli również dwaj mnisi z klasztoru św. Michała w Bambergu. AP, Z. Kwiatkowski, *Założenie kościoła św. Jakuba Apostoła w 1187 r. na tle chrystianizacji Pomorza i Szczecina oraz jej aspektów politycznych*, Szczecin 1986, s. 12 (mps); E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 18.

¹⁴ Świątynię powierzono św. Jakubowi – patronowi podróżujących i pielgrzymów, marynarzy i kupców. E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 18.

¹⁵ AP, Z. Kwiatkowski, *Założenie kościoła św. Jakuba...*, dz. cyt., s. 12.

¹⁶ Kościół otrzymał przywilej, przysługujący od 1182 r. klasztorowi w Bambergu, otrzymywania wosku ze wszystkich pomorskich dzbanów miodu a także prawo do wsi Kłęskowo i Gryfino. AP, Z. Kwiatkowski, *Akt fundacyjny z roku 1187 kościoła św. Jakuba przedrukowany w 1843 w języku łacińskim*, Szczecin 1986, s. 2 (mps); M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 299; E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 18.

¹⁷ E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 18.

no Słowianom i Niemcom. Po śmierci Zygryda biskup Sygwin (1191–1219) w 1191 r. potwierdził wcześniejsze przywileje świątyni i podniósł ją do rangi klasztornej. Biskup przekazał świątynię na własność klasztorowi św. Michała w Bambergu, a jej zarząd w ręce kustosa z tegoż klasztoru¹⁸; związek ten przetrwał do czasów reformacji. Przez pierwsze półwiecze zakonnicy podejmowali działania zmierzające do założenia przy nim filii swojego klasztoru. Do utworzenia klasztoru jednak nie doszło¹⁹. W 1220 r. w miejsce kustosa pojawił się prokurator Henryk²⁰. W 1233 r. benedyktyni otrzymali prawo do ustanawiania przeoratu²¹ i prawo do obsadzania w kościele dwóch księży, dwóch diakonów i mianowanie kaznodziei. Poza tym książę Barnim I (1233–1278) 28 grudnia 1237 r. przekazał klasztorowi św. Michała w Bambergu patronat nad kościołem św. św. Piotra i Pawła oraz postanowił, że wszystkie zbudowane w przyszłości kościoły w Szczecinie będą podporządkowane klasztorowi św. Michała i zarządzane przez duchownych tego klasztoru²². W 1300 r. książę szczeciński Otto I (1295–1344) wyraził zgodę na patronat nad kościołem w Gumieńcach, a także Świętego Ducha i św. Jerzego na przedmieściach Szczecina.

1.2. Budowa świątyni

Budowa kościoła trwała osiem lat (1180–1187)²³. Wygląd budowli z pierwszego okresu jej istnienia jest nieznany. Powszechnie wysuwana jest hipoteza, że pierwotny kościół wybudowano z drewna²⁴. Inną hipotezę wysunął Carl Fredrich, który uważał, że pierwotny obiekt był kamienny²⁵. Tę hipotezę

¹⁸ AWKZ, Radacki, s. 7.

¹⁹ Benedyktyni z Bambergu podjęli próbę utworzenia konwentu w kościele św. Jakuba, który miał liczyć 12 mnichów i zawierać bogate uposażenie. K. Kalita-Skwirzyńska, *Bazylika archikatedralna*, dz. cyt., s. 8–9, dalej oznaczone: Kalita-Skwirzyńska.

²⁰ AWKZ, Radacki, s. 9.

²¹ Zakonnicy pełniący funkcję przeorów pozostawali członkami konwentu bamberskiego. M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 314; Kalita-Skwirzyńska, s. 8–9.

²² Jednakże dokument z 1266 r., w którym książę Barnim I przyznaje Kolegii Mariackiej patronat nad kościołem św. Jakuba, w przypadku rezygnacji z niego przez klasztor św. Michała w Bambergu, świadczy o kryzysie konwentu. AWKZ, Radacki, s. 9.

²³ E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 18.

²⁴ M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 310. Odpowiadałaby ona tradycji pomorskiego budownictwa we wczesnym średniowieczu. Por. AWKZ, Radacki, s. 9.

²⁵ C. Fredrich, *Die Kapellen und Altare...*, dz. cyt., s. 9.

spotykamy w wielu niemieckich opracowaniach²⁶. Również Stefan Kwilecki w swoich badaniach sugerował, że tym pierwszym murowanym kościołem była dzisiejsza kaplica Mariacka. Tezę tę za najbardziej prawdopodobną uznawał również prof. Stanisław Latour (zm. 2007).

Za rządów przeora Albertiego (XII/XIII w.) nastąpiła przebudowa świątyni. Z tego okresu zachowały się przekazy źródłowe. Otóż wg nich przeor Alberti w 1296 r. przyjął od Jana Wussowa akt donacyjny na ołtarz poświęcony Najświętszej Maryi Pannie w kaplicy z 1290 r., usytuowanej po północnej stronie obejścia prezbiterium. Fundację kaplicy zatwierdził bp Henryk Wachholz (1301[1302]–1317) w dokumencie z 1304 r.²⁷ Człon zachodni budowli zakończono prawdopodobnie w 1319 r., gdyż wówczas poświęcono tragarzom ołtarz ustawiony w kaplicy pod wieżą południową jako podziękowanie za szczęśliwe zakończenie ciężkiej pracy²⁸. Poza tym w 1326 r. wymienia się następną kaplicę – Maryjną – usytuowaną po wschodniej stronie obejścia chóru, na osi ołtarza.

O zakresie prac z tej drugiej fazy budowy kościoła informują nas również badania architektoniczne. Wynika z nich, że budowę korpusu nawowego zrealizowano prawdopodobnie po 1250 r.²⁹ Była to trzynawowa, bezprzyporowa bazylika o szerokości 25 m, długości wynoszącej ok. 30 m, wysokości bocznych naw sięgających 8,5 m, przykryta drewnianymi stropami³⁰. Przesklepienie wnętrza i rozbudowa bazyliki o wieżę³¹ i prezbiterium miały miejsce już pod koniec XIII w. Korpus wieżowy był w tym czasie szerszy od korpusu nawowego o 1,5 m. W tej samej fazie rozpoczęto budowę prezbiterium z ambitem. Chór miał trzy przęsła i zakończony był pięciobocznie. Prawdopodobnie budowę chóru z bazylikalnym ambitem przerwano ok. 1320 r.³² W przebudowie kościoła św. Jakuba realizowano program gotyckiej katedry wzorowanej na rozwiązaniu kościoła mariackiego w Lubece (1277–1330), pierwszej budowli tego typu na terenie pobraża Bałtyku.

²⁶ E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 2.

²⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 9–10.

²⁸ C. Fredrich, *Die Kapellen und Altare...*, dz. cyt. s. 10.

²⁹ Kalita-Skwirzyńska, s. 10.

³⁰ AWKZ, Radacki, s. 8.

³¹ W wieży przetrwały fragmenty najstarszych murów, które są datowane na ok. 1300 r. Kalita-Skwirzyńska, s. 10.

³² AWKZ, Radacki, s. 8, 12–13.

Wykonywane na początku XIV w. prace nie zakończyły jednak budowy świątyni, którą jeszcze w tym samym stuleciu generalnie przebudowano w części wschodniej. Przebudowa polegała na podwyższeniu nawy głównej prezbiterium i otaczającego ją obejścia do tej samej wysokości, czyli kształtu hali. Poza tym wzniesiono nowy, zagęszczony rytm kaplic tej samej wysokości co obejście, usytuowanych pomiędzy przyporami; kaplice, początkowo jednoprzestrzenne, przedzielono później sklepieniami na dwie kondygnacje i ten układ zachował się do chwili obecnej. Prace rozpoczęte ok. 1370 r. zakończono ok. 1387 r. Dokument z 1407 r. wspomina o istnieniu nowego chóru, którego kolejne kaplice poświęcone były w latach 1380–1387³³. Kaplice wokół ambitu poświęcono zgodnie z ruchem wskazówek zegara³⁴. Największą kaplicą nadal pozostała ta za ołtarzem. Kaplice otrzymały sklepienie krzyżowo-żebrowe, a ambit prawdopodobnie gwiazdziste (połowa gwiazdy)³⁵.

W wyniku przebudowy uzyskano dużą liczbę nowych kaplic. Rozwiązanie chóru kościoła św. Jakuba ze zwartą, scaloną bryłą, przestrzennym wnętrzem rozświetlonym wielkimi oknami kaplic było pierwszą tego typu realizacją w rejonie nadbałtyckim, której autor, niestety, nie jest znany z nazwiska. Jego zaś uczeń – Henryk Brunsberg – swoje możliwości zaprezentował w wystroju elewacji kaplic po południowej stronie korpusu nawowego. Kaplice zbudowane ok. 1400 r. uzyskały wysokość równą wysokości bocznej nawy bazylikowego korpusu i zostały zwieńczone attyką zasłaniającą dachy, rozwiązana podobnie jak w katedrze kamieńskiej. Kaplice te przetrwały do dziś, choć w nieco zmienionym – przez XV-wieczną przebudowę – kształcie³⁶.

W tej formie, uzyskanej na przestrzeni od połowy XIII w. do ok. 1400 r., świątynia przetrwała do drugiej połowy XV w. Wówczas nastąpił ostatni etap jej rozbudowy. Bezpośrednią przyczyną podjęcia prac było zawalenie się w 1456 r.³⁷ wieży południowej. Spadające mury zniszczyły zachodnią część bazylikowego korpusu³⁸.

³³ Kalita-Skwirzyńska, s. 12.

³⁴ M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 440.

³⁵ AWKZ, Radacki, s. 14.

³⁶ Kalita-Skwirzyńska, s. 12.

³⁷ Niektórzy niemieccy historycy uważają, że wieża runęła w 1469 r. Por. A. Kraśnicki, *Pechowy instrument*, „Gazeta na Pomorzu” – dodatek do „Gazety Wyborczej” 186 (1999), s. 4.

³⁸ AWKZ, Radacki, s. 19.

Odbudowę korpusu świątyni przeprowadzono już w formach nawiązujących do kształtu prezbiterium. Nawy korpusu podzielono wówczas trzema parami ośmiobocznych filarów ustawionych w czteroprzęsłowej, halowej przestrzeni poszerzonej od północy rzędem czterech głębokich kaplic o dwukondygnacyjnym układzie. W dalszej kolejności przebudowano XIII-wieczną kaplicę po północnej stronie obejścia, nadając jej rzut prostokąta i zachowaną do dziś formę. Wnętrze kaplicy uzyskało wówczas piękne, dwunawowe rozplanowanie z parą kolistych filarów na osi podłużnej, wspierających sześcioprzęsłowe krzyżowo-żebrowe sklepienia.

Równolegle prowadzono prace przy odbudowie wieży południowej. Jednakże w miejsce dwu odrębnych wież usytuowano centralnie jedną. Wieżę zwieńczono wysmukłym, stożkowym hełmem. Zakończoną w 1503 r. budowę prowadził mistrz budowlany Jan Benecke.

1.3. Wyposażenie wnętrza

O wystroju kościoła w okresie średniowiecza wiemy bardzo niewiele. Do pierwotnego kościoła, fundacji Jakuba Beringera, sprawiono prawdopodobnie tylko najpotrzebniejsze sprzęty, które mogły być (zwłaszcza naczynia liturgiczne i szaty) sprowadzone z klasztoru św. Michała z Bambergu. Już w tym czasie mogła istnieć kaplica lub ołtarz ufundowany przez Beringera, który jest wymieniany w kościelnych spisach kaplic zarówno w średniowieczu, jak i podczas wizytacji z 1596 r. Prawdopodobnie ok. 1280 r. stare wyposażenie zostało sprzedane, aby dokonać przebudowy kościoła³⁹.

Blizsze dane o zagospodarowaniu wnętrza, czyli o fundacji kaplic i ołtarzy, pojawiają się w dokumentach z końca XIII w. Najstarsza wzmianka, z 1296 r., wspomina o fundacji ołtarza ku czci Najświętszej Maryi Panny do kaplicy ufundowanej w 1290 r.⁴⁰ W 1319 r. pojawia się ołtarz św. Wawrzyńca ufundowany przez Bractwo Tragarzy⁴¹. Z opisu z 1326 r. dowiadujemy się

³⁹ AWKZ, J. Kochanowska, *Kościół św. Jakuba. Wyposażenie kościoła w przekroju historycznym*, Szczecin 1984, s. 4 (mps), dalej oznaczone: AWKZ, Kochanowska.

⁴⁰ M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 140.

⁴¹ AWKZ, Kochanowska, s. 5. W 1504 r. już go tam nie ma, lecz znajduje się w nawie bocznej obok konfesjonu zakonników z Gartz. Znowu wzmiankę o nim mamy w 1515 r., kiedy ponownie znajduje się przy ścianie zachodniej pod nową wieżą przy kostnicy. Por. AWKZ, Kuszelski, s. 13.

o istnieniu kaplicy Maryjnej, która znajdowała się w obejściu za ołtarzem⁴². Natomiast w 1380 r. zostaje wzniesiony ołtarz św. Doroty i Iwona z wikarią fundacji wdowy po Tydemanie Westfalu – Adelajdy. W 1383 r. bracia Rodenowie i Bernard Molner ufundowali ołtarz z wikarią św. Erazma, Fabiana i Sebastiana, który znajdował się pod wieżą. W 1386 r. w kaplicy obejścia wzniesiono ołtarz z wikarią św. Tomasza, Stefana, Erazma i Agnieszki fundacji Engelberta Lemgowa i jego żony Adelajdy⁴³.

W 1387 r. Albert Sundach ufundował ołtarz św. Marka, który mieścił się w kaplicy za stallami chóru. W tym samym roku w ambicie umieszczono ołtarz szewców. W 1395 r. bracia Wussowie fundują wikarię przybyszów przy ołtarzu wzniesionym w tym samym roku w dawnej kaplicy tej rodziny. Natomiast w 1404 r. burmistrz Wobbermyn wznosi ołtarz św. Jana Ewangelisty, przy którym wikarię fundują ławnicy. Prawdopodobnie ok. 1405 r. powstał ołtarz św. Marii Magdaleny, przy którym w 1407 r. burmistrz Johann Treptow ufundował wikarię. Kolejną wikarię ufundował w 1407 r. cech kowali przy ołtarzu św. Teobalda i Apolonii. Rok później przy ołtarzu piekarzy została ufundowana wikaria św. Filipa i Jakuba⁴⁴.

Około 1411 r. Wede Plote wznosił ołtarz św. Krzyża i następnie ufundował przy nim wikarię. Znajdował się on przed kaplicą radnych, później w środku kościoła w pobliżu prezbiterium. W 1418 r. wspomniany jest ołtarz św. Tomasza, Katarzyny i Barbary, który ufundował przypuszczalnie Heinrich Hogenholdt. Około 1421 r. z fundacji Johana Steena, Hohenholtzerów, Loitzów i Mildentzów powstał jeden ołtarz (lub trzy oddzielne) z wikariami pw. Bożego Ciała. Miejsce tych fundacji jest trudne do zidentyfikowania. Kolejny ołtarz powstał w 1425 r. dzięki fundacji kupców z Dragör w Skanii i poświęcony został Bractwu Maryjnemu. To samo bractwo przejęło również drugi ołtarz ufundowany przez małżonków Bergów w 1425 r., który mieścił się blisko prezbiterium. Około 1427 r. czeladnicy szewscy wzniesli swój ołtarz wraz z wikarią św. Piotra, Pawła, Teobola, Anny i Katarzyny⁴⁵.

⁴² W owej kaplicy Loitzowie ufundowali kilka wikarii przy istniejącym ołtarzu. W 1364 r. cech tkaczy ufundował wikarię św. Teobolda. M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jakobikirche...*, dz. cyt., s. 144.

⁴³ Tamże, s. 148, 150–151.

⁴⁴ Tamże, s. 132, 155, 157–160.

⁴⁵ Tamże, s. 167.

W 1434 r. nastąpiła ponowna fundacja wikarii przez Pawła Beringera. W tym czasie istniał już ołtarz fundacji tej rodziny, który znajdował się w kaplicy przy zakrystii. W 1438 r. ufundowana została wikaria konwisarzy przy ich ołtarzu stojącym przed kaplicą Wussowów⁴⁶. W 1453 r. wspomina się o ołtarzu św. Michała⁴⁷. W 1457 r. Hieronimus Geremen i jego żona Matylda zakładają za ołtarzem głównym kaplicę⁴⁸. W 1480 r. odnotowano istnienie ołtarza św. Andrzeja, który znajdował się pod starą wieżą⁴⁹.

W 1491 r. Bractwo Kurkowe ufundowało ołtarz św. Marcina. W 1493 r. istnieje już ołtarz św. Anny. W materiałach z 1511 i 1514 r. wymienia się dwukrotnie wikarię ufundowaną przez Loitzów, która mieściła się za prezbiterium. Loitzowie mieli również jedną wikarię w nowej kaplicy Mariackiej. Również złotnicy mieli swój ołtarz z wikarią św. Doroty, który w 1568 r. stał przed kaplicą Beringerów. Około 1510 r. dokumenty wspominają ołtarz, który ufundował cech powroźników. Martin Wehrmann sugeruje, że obok wymienionych ołtarzy istniały jeszcze fundacje następujących cechów i bractw: bractwa żaglowników (1332), krawców (prawdopodobnie z 1425), rzeźników (1434), łaźiebników i balwierzy (1437), krojczych (1502) oraz kramarzy (nieznana data fundacji)⁵⁰. Można doliczyć się blisko 40 określonych dokładnie ołtarzy⁵¹. Ze względu na wizytację 24 marca 1568 r. dokonano spisu kaplic i ołtarzy, korzystając z danych ówczesnego przeora Johanna Schiele i jego dwóch diakonów. Z tego spisu dowiadujemy się o istnieniu 52 ołtarzy umieszczonych w 24 kaplicach oraz poza nimi (najczęściej przy filarach)⁵².

Oprócz wzmianek o kaplicach i ołtarzach znajdują się wiadomości o innych partiach wyposażenia. W 1387 r. występuje wzmianka o stallach stojących w prezbiterium⁵³. W prezbiterium stała również kazalnica. W 1404 r. wspomniana jest chrzcielnica, która znajdowała się naprzeciw ołtarza św. Ja-

⁴⁶ Tamże, s. 168, 170.

⁴⁷ Tamże, s. 145. Prawdopodobnie istniał on już wcześniej, gdyż w 1339 r. Werner Wytte ufundował wikarię św. Michała, Stefana, Ottona i 1000 św. wojowników przy nieznanym ołtarzu.

⁴⁸ AWKZ, Kochanowska, s. 7–8.

⁴⁹ AWKZ, Kuzstelski, s. 13.

⁵⁰ M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 171–175.

⁵¹ Tamże, s. 139.

⁵² C. Fredrich, *Die Kapellen und Altare...*, dz. cyt., s. 2.

⁵³ Tamże, s. 152.

na⁵⁴. Natomiast w 1503 r. pojawia się informacja o stallach radnych, które znajdowały się w kaplicy Rady Miejskiej⁵⁵. Spotyka się również nieliczne wzmianki o naczyniach liturgicznych. Wehrmann wspomina, że przy niemal każdym ołtarzu istniało po kilka kielichów, często srebrne figury, lichtarze, ampułki i inne sprzęty liturgiczne.

W 1467 r. kościół św. Jakuba otrzymał w darze bardzo cenne relikwie z Bambergu (ramię św. Henryka – cesarza i część barku jego żony – św. Kunegundy). Przeor Theodoricus zakupił do nich relikwiarz w Norymberdze. Wehrmann podaje, że w nieznanych okolicznościach relikwiarz ten został rozbity i w 1506 r. przeor Simon oddał go w nieznanne miejsce⁵⁶.

W kościele św. Jakuba w drugiej połowie XV w. znajdowały się organy umieszczone po stronie zachodniej świątyni (przy wieżach). Owe organy zostały zniszczone w 1456 r. w momencie zawalenia się wieży południowej⁵⁷. W 1505 r. umieszczono w kościele nowe organy. Prawdopodobnie były to małe, przenośne organy (tzw. poratywy)⁵⁸. Nie przetrwały one nawet stu lat. Już w 1564 r. musiano je zdemontować, gdyż zagrażały bezpieczeństwu wiernych⁵⁹.

Kościół św. Jakuba miał także dzwony: Wielki, Apostolika, Mszalny i Cymbałowy (wiszące na wieży), dwa małe (wiszące na sygnaturce), jeden na nowej wieży oraz dwa przy ołtarzach kościoła. Wszystkie zostały zniszczone w 1677 r. Ściany świątyni były ozdobione polichromiami, których resztki odnaleziono w czasie remontu kościoła w 1901 r. Można było je oglądać jeszcze w 1946 r., lecz nie zachowały się do dziś⁶⁰.

⁵⁴ M. Wehrmann, *Geschichte der St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 157.

⁵⁵ O. Blümke, *Stettins hansische Stellung und Heringshandell in Schönen*, „Baltische Studien AF” 37 (1887), s. 265.

⁵⁶ AWKZ, Kochanowska, s. 9.

⁵⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 13.

⁵⁸ AWKZ, Kochanowska, s. 10.

⁵⁹ A. Kraśnicki, *Pechowy instrument...*, dz. cyt., s. 4.

⁶⁰ AWKZ, Kochanowska, s. 10.

2. Czasy protestanckie (1534–1945)

2.1. Architektura świątyni

W XVI w. wybuchła reformacja⁶¹. W Szczecinie rozpoczęła się dokonana na przełomie lat 1522/23 wymianą listów pomiędzy Radą Miejską i Marcinem Lutrem⁶². W lutym 1523 r. do Szczecina przybył predykant z Wittenbergii Paul von Rhode⁶³. Początkowo nauczał on pod gołym niebem, jednak pod naciskiem licznej grupy wiernych na przełomie lat 1526/27 uzyskał zezwolenie na głoszenie kazań w kościele św. Jakuba⁶⁴. W 1535 r. został ogłoszony przez Radę Miejską kaznodzieją i równocześnie miejskim nadzorcą kościoła św. Jakuba⁶⁵. Po przeprowadzeniu wizytacji kościoł św. Jakuba stał się oficjalnie świątynią luterancką. Opiekowali się nim pastor, trzech kapelani, organista i kościelny⁶⁶.

Mimo to duchowni katoliccy nadal pozostali w kościele św. Jakuba⁶⁷. Wzmianki o nich pojawiają się w 1539 r., a nawet w 1568 r. wikariusz Jahim odnotowany jest jako związany z ołtarzem Wussów w ich kaplicy⁶⁸. Dopiero w 1612 r. książęta pomorscy zrzekli się patronatu nad świątynią, choć zatrzymali sobie prawo do zatwierdzania pastorów parafii św. Jakuba⁶⁹. W tym sa-

⁶¹ Z. Boras, *Reformacja w Szczecinie*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1 (1994), s. 55; M. Banaszak, *Historia Kościoła*, t. 3, Warszawa 1989, s. 17.

⁶² B. Wachowiak, *Szczecin w okresie przewagi państwa feudalnego 1478–1713*, w: G. Labuda (red.), *Dzieje Szczecina*, t. 2, Warszawa 1985, s. 247.

⁶³ K. Kozłowski i G. Wejman, *Zarys związków Pomorza Zachodniego z Polską i dziejów Kościoła katolickiego na tej ziemi (X w. – 1945 r.)*, w: M. Frankel (red.), *Droga Polski i Kościoła na Pomorze Zachodnie. Od X wieku do 1995 r.*, Szczecin 1995, s. 37. Stosunki pomiędzy katolikami a zwolennikami Lutra układały się dobrze. Dopiero przybycie do Szczecina jesienią 1525 r. przedstawiciela münzerowskiego odłamu reformacji, radykalnego kaznodziei Jana Amandusa, zakłóciło spokój. W przeciwieństwie do umiarkowanego i ostrożnego postępowania Paula von Rhode, Amandus domagał się radykalnych zmian w obrzędach kościelnych. Jego agitacje przeciwko klerowi katolickiemu, władzy książęcej i władzom miejskim doprowadziły do kilku incydentów, m.in. podczas pasterki w kościele św. Jakuba pobito dwóch księży i wszczęto tumult w kościele. B. Wachowiak, *Szczecin w okresie przewagi...*, dz. cyt., s. 255. H. Holzapfel (*Kościół między Odrą a Bałtykiem*, Olsztyn 1990, s. 129) podaje, że w noc Bożego Narodzenia w 1525 r. zabito dwóch księży.

⁶⁴ AWKZ, Kochanowska, s. 12.

⁶⁵ E. Wendt, *Die St. Jacobikirche...*, dz. cyt., s. 20.

⁶⁶ AWKZ, Kochanowska, s. 12.

⁶⁷ Oficjalnie reformację na Pomorzu Zachodnim zaprowadzono 13 grudnia 1534 r. podczas otwarcia tzw. sejmiku pomorskiego w Trzebiatowie. AP, W. Stępiński, *Uwagi do dziejów Kościoła na Pomorzu Zachodnim do połowy XVI wieku*, Szczecin 1982, s. 10 (mps).

⁶⁸ AWKZ, Kochanowska, s. 12.

⁶⁹ AWKZ, Radacki, s. 23.

mym roku patronat nad kościołem przejęła Rada Miasta Szczecina⁷⁰. To pod jej opieką świątynia pozostawała aż do 1945 r.

W XVI oraz w pierwszej połowie XVII w. w kościele nie prowadzono żadnych poważniejszych prac budowlanych. Skupiono się przede wszystkim na przystosowaniu wnętrza do potrzeb liturgii luteranńskiej⁷¹. W 1603 r. podwyższono hełm wieży, dzięki czemu osiągnęła wysokość 300 stóp.

Wiek XVII był trudnym okresem dla Szczecina. W 1637 r. wymarli książęcy potomkowie, a wojna trzydziestoletnia (1618–1648) spowodowała okupację szwedzką. Po zakończeniu działań wojennych jeszcze długo dochodziło do licznych oblężeń, pożarów i zniszczeń. W trakcie jednego z oblężeń, podczas ostrzału artyleryjskiego miasta przez wojska brandenburskie zniszczono w nocy z 16 na 17 sierpnia 1677 r. kościół św. Jakuba⁷². Dwie kule trafiły hełm wieży, który zapalił się i runął na korpus świątyni. Zniszczeniu uległy sklepienia, dach, i część wyposażenia⁷³. Spłonęły także organy i biblioteka⁷⁴.

Szybko zabrano się do odbudowy. W 1690 r. założono więźbę dachową na wieży i przykryto ją niskim dachem; w 1694 r. miejsce wysmukłego hełmu zajął ceramiczny dach czterospadowy, umieszczony pomiędzy czterema wieżyczkami⁷⁵. Został zamontowany również zegar z dwoma dzwonami, które odlał Mangold⁷⁶. W 1690 r. rozpoczęto odbudowę sklepienia. W 1691 r. było już prawdopodobnie gotowe sklepienie w prezbiterium, a w 1693 r. ukończono całość sklepień⁷⁷. Nawy wraz z chórem i ambitem przykryto sklepieniem krzyżowym. Do przedsionka dobudowano izbę pisarza, wysuwając ją jako aneks przed elewacją północną kościoła. Powstają wówczas również trzy nowe kaplice: chrzcielna (ufundowana przez Fryderyka Krafta), kaplica zachodnia w na-

⁷⁰ Kalita-Skwirzyńska, s. 16.

⁷¹ Tamże.

⁷² P. Knap, A. Krańnicki jr., ks. A. Rasmus (red.), *Katedra. Historia kościoła św. Jakuba...*, dz. cyt., s. 15; E. Wendt (*Die St. Jakobikirche...*, dz. cyt., s. 20) mówi o 6.08.1677 r.; Radacki (AWKZ, s. 24) podaje, że wspomniany ostrzał artyleryjski miał miejsce wieczorem 14.08.1677 r.

⁷³ Kalita-Skwirzyńska, s. 17.

⁷⁴ AWKZ, Radacki, s. 25.

⁷⁵ Kalita-Skwirzyńska (s. 17) podaje, że prace budowlane ukończono w 1693 r.

⁷⁶ H. Lemcke, *Die 700-jährige Jubel...*, dz. cyt., s. 15.

⁷⁷ R. Kostynowicz, *Bazylika archikatedralna pw. św. Jakuba Apostoła*, w: *Pomniki architektury sakralnej diecezji szczecińsko-kamińskiej. Kościoły miast biskupich w malarstwie i grafice Wiesława Śniadeckiego*, Szczecin 1991.

wie północnej oraz kaplica Winnemerów. Dawna zakrystia została wykorzystana jako magazyn dla sprzętów kościelnych⁷⁸.

Do 1702 r. brak informacji o prowadzeniu ważniejszych prac w kościele. Powstają jednak w tym czasie w nawie południowej cztery empory. W 1704 r. wykupiona została krypta w obejściu południowym⁷⁹.

W XIX w. nie odnotowano w kościele poważniejszych prac budowlanych. Długotrwały brak remontów przyczynił się do ogólnego zaniedbania kościoła, który już pod koniec XIX w. wymagał gruntownej renowacji⁸⁰. Prace budowlane ruszyły wiosną 1893 r. Inwestycję rozpoczęto od wzmocnienia fundamentów wieży, 11 października tegoż roku drewniana konstrukcja iglicy została zwieńczona wiechą. Jej wysokość wynosiła 117 m⁸¹. Niestety, 12 lutego 1894 r. pod naporem wiatru drewniana konstrukcja hełmu runęła na kościół⁸². Zniszczeniu uległ dach korpusu świątyni oraz kaplica Mariacka, która straciła wówczas oba szczyty i sklepienia⁸³. Jeszcze w tym samym roku nowy projekt, który również bazował na konstrukcji drewnianej z miedzianym poszyciem, sporządził architekt Oskar Hossfeld z Berlina. Budowę nowego hełmu ukończono w październiku 1894 r. Wieża łącznie z hełmem uzyskała wówczas wysokość 109 m⁸⁴.

W 1895 r. została wybudowana neogotycka sygnaturka⁸⁵. Rozpoczęto również budowę dawnej zakrystii. Zrekonstruowano jej szczyty i sklepienia zniszczone w 1894 r. Zlikwidowana została izba pisarza, a pierwotnemu przedsiownikowi dano nowy portal i powiązano komunikacyjnie z dwunawową kaplicą. Kaplica, którą poświęcono i przekazano na cele kultowe 20 marca 1898 r., została wyposażona w ambonę, stół chrzcielny i murowany ołtarz⁸⁶. W 1900 r.

⁷⁸ AWKZ, Radacki, s. 25.

⁷⁹ AWKZ, Kochanowska, s. 25.

⁸⁰ K. Kalita-Skwirzyńska, s. 18.

⁸¹ P. Knap, A. Kraśnicki jr. i ks. A. Rasmus (*Katedra św. Jakuba w Szczecinie*, s. 13) podają, że wieża wraz z iglicą miała wynosić 127 m.

⁸² AWKZ, Radacki, s. 26.

⁸³ Kalita-Skwirzyńska, s. 19.

⁸⁴ AWKZ, Radacki, s. 26. Autor podaje, że wysokość wieży obniżono w porównaniu z wcześniejszym projektem z 117 m do 109 m, natomiast Friedrich (*Stettin. Aufgenommen von der Staatlichen Bildstelle*, Berlin 1927, s. 10) podaje, że wysokość wieży wynosiła 118 m.

⁸⁵ AWKZ, Kuszelski, s. 3.

⁸⁶ AWKZ, Radacki, s. 27.

dokonano sanacji zabudowy otaczającej kościół od północy i przeprowadzono w tym miejscu uliczkę.

2.2. Zmiany w wyposażeniu wnętrza

Widocznym znakiem opieki księcia nad świątynią (trwającej do 1612) było ufundowanie w latach 1564–1566 nowych organów. Umieszczono je pod wieżą. Prawdopodobnie były one jedyną znaczącą fundacją do 1566 r. Z opisu wizytacji z tegoż roku (24 marca) dowiadujemy się o wyglądzie wnętrza świątyni, które wydaje się niezmiennione od czasów ostatnich fundacji w XVI w.⁸⁷ Pomimo likwidacji różnych bractw religijnych nadal istniały w kościele 52 ołtarze w 24 kaplicach⁸⁸. I chociaż wizytacja z 1596 r. oficjalnie wymienia jedynie dwa ołtarze (duży i mały), które znajdowały się w prezbiterium, a także chrzcielnicę z kaplicy Beringera, dziewięć dzwonów i wiele ksiąg, to jednak faktycznie w świątyni było 19 ołtarzy⁸⁹. Był to prawdopodobnie wybieg dyplomatyczny, gdyż jeszcze w 1628 r. wspomina się o licznych ołtarzach⁹⁰.

Do nielicznych fundacji tego okresu należały (oprócz organów): ambona z ok. 1600 r.⁹¹, sprzęty liturgiczne i epitafia. W 1626 r. rozpoczęto budowę nowych organów umieszczonych pod wieżą. Instrument, który wykonał Paul Ludemann z Pasewalku, uruchomiony został w październiku 1628 r.⁹² Warsztat Ludemanna naprawił również zniszczoną nieco kazalnicę i chrzcielnicę⁹³.

⁸⁷ C. Fredrich, *Die Kapellen und Altare...*, dz. cyt., s. 2.

⁸⁸ AWKZ, Radacki, s. 24.

⁸⁹ Były to ołtarze: Wussowów, Loitzów, Mildenitzów, Joachima Pargowa, krawców, Kacpra Bolzena, Hansa Schwallenberga (wykupiony w 1581), Walentego Helffernichta, Pawła Troujena i Wawrzyńca Troujena, Ambrożego Hademera, Jürgena Eichstedta, nowa kaplica Rady (dawniej tkaczy), stara kaplica Rady Miasta, Beringera oraz Marcena Bartolomeusa. Por. AWKZ, Kochanowska, s. 14. Rzeczywiście, jak podaje Schulz (*Die Jakobikirche in Stettin...*, dz. cyt., s. 24), w latach 1570–1577 kaplice międzyszkarpowe w obejściu, w których były ołtarze, sprzedawano na krypty grzebalne. Od 1595 r. to samo czyniono z kaplicami międzyfilarowymi w obejściu.

⁹⁰ D. Lülmann, *Bilder aus der Geschichte der St. Jakobikirche in Stettin*, Stettin 1911, s. 21.

⁹¹ AWKZ, Kochanowska, s. 15. Ambona została sprzedana do kościoła w Krzekowie.

⁹² A. Kraśnicki, *Pechowy instrument...*, dz. cyt., s. 4.

⁹³ H. Heyden, *Die Kichen Stettins und ihre Geschichte*, Stettin 1936, s. 150. Kazalnica musiała więc powstać znacznie wcześniej (prawdopodobnie przy końcu XVI wieku, kiedy rozpoczęto wymianę wyposażenia). Z tego okresu mogła pochodzić również chrzcielnica.

W 1632 r. wzniesiono nowy chór ponad siedliskami rady. Rozpoczęto również wznoszenie empor, prawdopodobnie nad dawną kaplicą rady. Przepuszczalnie w tym czasie zapoczątkowano tworzenie galerii portretów pastorów św. Jakuba.

Bogaty wystrój kościoła uległ niemal całkowitemu zniszczeniu w 1677 r., kiedy to podczas ostrzału artyleryjskiego trafiony hełm wieży zapalił się i runął na korpus, niszcząc dach, sklepienia i wyposażenie⁹⁴. Ocalały jedynie nieliczne świeczniki, naczynia liturgiczne, ambona (prawdopodobnie ambona, pod którą mieścił się grobowiec pastora Paula von Rhode, przetrwała pożar w 1677 r. i została w 1717 sprzedana do świątyni w Krzekowie), płyta nagrobna z 1570 r., prawdopodobnie część stall (były później w kaplicy ławników) oraz jakiś ołtarz (notowany w kościele jeszcze w 1748)⁹⁵.

Wkrótce po ustaniu działań wojennych przystąpiono do odgruzowywania i oczyszczania wnętrza. Pierwszą fundacją, jaką uczyniono do kościoła po pożarze, był zakup organów w 1679 r.⁹⁶ Natomiast darem słynnego ludwisarza szczecińskiego – Wawrzyńca Köckeritza – był dzwon. Był on wielkości dawnego – Mszalnego – i został odlany w 1679 r. W roku następnym ten sam ludwisarz odlał drugi dzwon, tzw. Cymbałowy, a w 1682 r. dzwon zw. Wielkim, który zachował się do obecnych czasów⁹⁷.

W 1683 r. rzemieślnicy ufundowali stalle w kaplicy nawy południowej. W tej samej nawie wzniesiono w 1684 r. stalle radnych. Rok później została wybudowana empora kramarzy nad stallami rzemieślników. Prawdopodobnie wówczas wzniesiono również stalle kupców rybnych i ławników⁹⁸.

Ze względu na brak sklepień aż do 1690 r. dokonywano fundacji jedynie do kaplic. W 1688 r. powstały ozdobne drzwi do kościoła, które prowadziły do północnego obejścia. W 1690 r. nastąpiła intensyfikacja prac w kościele. Nie jest znana dokładna data powstania nowej ambony. Radacki w *Studium historycznym kościoła św. Jakuba w Szczecinie* (s. 25.) podaje, że pracę nad najpiękniejszą na Pomorzu amboną ukończono przypuszczalnie już w 1690 r. Prawdopodobnie została ustawiona przy pierwszym północnym filarze prezbiterium po

⁹⁴ Kalita-Skwirzyńska, s. 17.

⁹⁵ AWKZ, Kochanowska, s. 19.

⁹⁶ Tamże; Kraśnicki (*Pechowy instrument*, s. 4) podaje, że omawiane organy zakupiono w 1680 r. i był to instrument stary i używany.

⁹⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 17.

⁹⁸ Tamże.

zakończeniu prac przy nowych sklepieniach. Wstawiono również bogato rzeźbioną stolarkę we wszystkie portale (ok. 1692–1694).

W 1694 r. ukończono prace przy bogato zdobionej emporze muzycznej przygotowanej pod nowe organy. W 1698 r. podjął się tego Arp Schnitger z Hamburga⁹⁹. W pracach wspierał go Johann Balthazar Held z Lüneburga, natomiast prace nad projektem kontynuował mistrz Matthyas von Lynt (lub von der Linde) ze Szczecina¹⁰⁰. Rok później prace ukończono (18 grudnia), a 11 stycznia 1700 r. uroczystie zainaugurowano ich użytkowanie (miały 46 głosów)¹⁰¹. Malunki i złocenia na nowym instrumencie wykonał rodowity szczecinianin – Georg Heyn. Potężna konstrukcja organów zajmowała prawie całą powierzchnię zachodniej nawy. Zdobiące je figury grających aniołów niemal dotykały sklepienia. W XIX w. grał na tym instrumencie najśłynniejszy szczeciński muzyk – Johann Gottfried Carl Loewe¹⁰².

Inwentarz sporządzony w 1699 r. wymienia w kościele: siedem dzwonów, dwa zegary wewnątrz kościoła, siedem kielichów srebrnych z patenami, sześć puszek srebrnych na komunikanty, dwa dzbany srebrne do wina i jedną srebrną łyżeczkę. W kościele znajdowały się również liczne ornaty, komże oraz inne szaty i sprzęty liturgiczne¹⁰³.

Rok później (1700) mają miejsce fundacje empor w nawie północnej. Była to tzw. empora Miłosiernego Samarytanina fundacji aptekarza Johannes Rampuscha oraz empora ponad kaplicą grzebalną rodziny Simon. Ołtarz główny w surowym stanie był gotowy w 1711 r., ale z powodu braku pieniędzy i działań wojennych pozostał w nim do 1731 r.¹⁰⁴ Ołtarz przedstawiał scenę ukrzyżowania Jezusa Chrystusa¹⁰⁵. W 1826 r. dokonano istotnej zmiany w wy-

⁹⁹ AWKZ, Radacki, s. 63.

¹⁰⁰ *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 15. Natomiast Radacki (s. 25) uważa, że pochodził on z Amsterdamu.

¹⁰¹ H. Göbber, *Zur Geschichte der Orgel von St. Jacobi in Stettin*, „Baltische Studien NF” 68 (1982), s. 63.

¹⁰² A. Kraśnicki, *Pechowy instrument...*, dz. cyt., s. 4. W latach 1820–1866 był on kantorem i organistą kościoła św. Jakuba w Szczecinie. *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 18–19.

¹⁰³ AWKZ, Kochanowska, s. 24.

¹⁰⁴ Radacki (s. 25) podaje, że Erhard Uffler w 1711 r. zakończył całkowicie budowę dwukondygnacyjnego ołtarza głównego, który z ażurową nastawą sięgał do sklepienia.

¹⁰⁵ W.H. Meyer, *Stettin in alter und neuer Zeit*, Stettin 1887, s. 132.

gładzie ołtarza. Usunięto główną scenę wykonaną w rzeźbie i zastąpiono ją obrazem *Zdjęcie z krzyża* namalowanym przez Heinricha Lengericha¹⁰⁶.

W 1714 r. prezbiterium otrzymało nowe stalle fundacji Jürgena Kube¹⁰⁷. Następne lata były bardzo trudne dla kościoła św. Jakuba. Dopiero w 1751 r. Klamm ufundował ławki do nawy głównej. W 1778 r. została ufundowana empora po południowej stronie prezbiterium. Ławy do bocznych ław ufundował w 1787 r. Gottlieb Ludecke.

Około 1830 r. przemalowano całe wnętrze kościoła na jednolity szarawy kolor. Zamalowano przy tym barokową polichromię, która pochodziła z końca XVII w. Aż do 1894 r. nie wystąpiły już większe zmiany w wystroju kościoła.

Zniszczenia spowodowane przez huragan (1894) przyspieszyły planowany już od 1887 r. remont kościoła. Podczas prac wewnątrz świątyni zlikwidowano niektóre kaplice grobowe w nawie północnej, aby przygotować pomieszczenia dla biblioteki kościelnej. W kaplicy północnej (Mariackiej), która służyła dotychczas za magazyn i skład opału¹⁰⁸, naprawione zostały sklepienia i wykonano neogotycki wystrój. Wyposażono ją także w ołtarz, ambonę, chrzcielnicę, lichtarze oraz wykonano polichromię ścian.

W 1900 r. kościół został zelektryfikowany i podłączony do centralnego ogrzewania. Prace konserwatorskie nasiliły się w 1901 r. Odnowiono wówczas ołtarz, wykonano renowację stall, empor, kaplicy chrzcielnej i ambony. Renowacji poddano również wszystkie nagrobki. Filary nawy głównej obudowano nowymi ławami. Nawiązując do barokowego wystroju, wyrzeźbiono w drewnie klatkę schodową, która prowadziła na emporę organową. Klatkę umieszczono w zachodnim przęśle nawy północnej. Natomiast w północno-zachodniej kaplicy (dawniej z chrzcielnicą) urządzono bibliotekę¹⁰⁹. W 1902 r. prowadzono prace przy organach¹¹⁰. Oficjalnie 4 lutego 1902 r. została zakończona odbudowy świątyni.

¹⁰⁶ D. Lülmann, *Bilder aus der Geschichte...*, dz. cyt., s. 15. Lengerich był szczecinianinem na co dzień pracującym w Rzymie. *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 20. O losach ołtarza i ambony po 1945 r. wspomina Kraśnicki jr. Por. *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt. s. 20–21.

¹⁰⁷ AWKZ, Radacki, s. 25.

¹⁰⁸ F. Kugler, *Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte*, Stuttgart 1853, s. 718.

¹⁰⁹ H. Schulz, *Die Jakobikirsche in Stettin...*, dz. cyt., s. 6, 28.

¹¹⁰ AWKZ, Kochanowska, s. 30.

Prace trwały jednakże dalej. W ciągu następnych kilku lat w kościele zainstalowano ofiarowane przez majątnych szczecinian witraże. Bardzo cennej fundacji dokonał kupiec Karol Gerber. Witraże miały ożywić i ubarwić wnętrze. Były to 22 sceny, które wypełniły górne okna (siedem z cyklu *Módl się i pracuj*, siedem z cyklu *Prośby i dziękczynienia*, cztery z cyklu *Czterech błogosławieństw*, trzy obrazujące *Wiarę, Nadzieję i Miłość* oraz *Ostatnia wieczerza* – w oknie środkowym prezbiterium). Dzięki fundacji Gerbera wykonano również malowidła: *Kazanie na górze, Jezus wśród dzieci, Barnim I wręcza akt nadania praw miejskich w 1243 r.* oraz *Fryderyk Wilhelm w obozie polnym na Pomorzanach w 1677 r. przyjmuje delegację mieszczan szczecińskich*. Również w dolnych oknach naw umieszczono jeszcze inne sceny z historii Szczecina. Wśród nich, m.in. *Chrzest Szczecina w 1124 r.*¹¹¹ Do momentu poświęcenia kościoła, które miało miejsce w 1902 r., zamontowano 26 barwnych okien. Przez kolejne lata dodawano sukcesywnie kolejne malowane na szkle sceny. Z fundacji cesarza powstał *Jezus i Samarytanka, Maria i Marta z Betanii* oraz *Miłosierny Samarytanin*¹¹². Rodzina Schulzów z Hamburga ufundowała okno ze sceną *Syn Marnotrawny, Zuzanna Gebel* – okno ze sceną *Modlitwa w Ogrójcu*, natomiast A.B. Malirt okno ze sceną *Chrystus w Emaus*. Wykonano łącznie ponad 30 witraży, choć ok. 50 zaplanowano. Wszystkie projektował i wykonał prof. Linnemann z Frankfurtu nad Menem¹¹³.

Do 1934 r. nie odnotowano większych zmian w wystroju świątyni. W tym roku przeniesiono bibliotekę, a na jej dawnym miejscu utworzono salkę do nauk przedkonfirmacyjnych¹¹⁴. W latach 1934–1935 zmieniono wystrój kaplicy Mariackiej i dostosowano ją do potrzeb katechezy i kancelarii.

W tym okresie dawną kaplicę Loitzów (wschodnią za ołtarzem) poświęcono poległym w czasie pierwszej wojny światowej parafianom św. Jakuba. W oknach kaplicy umieszczono malowane szyby: *Czas wojny* oraz *Po wojnie*. Wykonał je Erhardt Klonk z Marburga¹¹⁵. Były to ostatnie fundacje przed drugą wojną światową, o których wiemy.

¹¹¹ Tamże, s. 31, Kochanowska podaje, że były to raczej malowidła na szkle.

¹¹² D. Lülmann, *Bilder aus der Geschichte...*, dz. cyt., s. 45.

¹¹³ AWKZ, Kochanowska, s. 32.

¹¹⁴ Tamże, s. 20.

¹¹⁵ Tamże, s. 28.

3. Czasy najnowsze (1945–2009)

3.1. Zniszczenia wojenne i pozostałości wyposażenia wnętrza

Ogromne zniszczenia kościoła św. Jakuba przyniosła druga wojna światowa¹¹⁶. Świątynia szczególnie ucierpiała w wyniku nalotu alianckiego w nocy z 29 na 30 sierpnia 1944 r. oraz ostrzału artyleryjskiego trwającego od 20 marca do 25 kwietnia 1945 r. Podczas silnego bombardowania zniszczeniu uległy: więźba dachowa, 75% sklepień, całkowicie północna część korpusu nawowego. Niemal doszczętnie spłonęło pozostawione we wnętrzu świątyni wyposażenie¹¹⁷. Spłonął także strzelisty, wysoki (109 m) hełm wieży, wszystkie kondygnacje i drewniane schody wieżowe. Rozbiciu uległa też południowa ściana wieży między górnymi oknami wieżowymi. Na skutek wybuchów bomb zostało całkowicie zniszczone oszklenie i witraże okien¹¹⁸.

Po wojnie ocalały mury części zachodniej wraz z poważnie uszkodzoną wieżą, skrajna partia południowa korpusu naw (tworząca rząd kaplic), mury prezbiterium wraz z filarami wewnętrznymi, sklepieniami obejścia północnego i częścią obejścia południowego oraz mur kaplicy północnej z jednym filarem i częścią sklepienia¹¹⁹.

W opisie stanu technicznego budowli, który wykonano tuż po wojnie, stwierdzono, że prezbiterium zniszczone zostało w 40%, korpus nawowy w 90%, a wieża w ok. 30%¹²⁰. Niestety, szalejąca wichura od 17 do 22 grudnia 1947 r. doprowadziła do zawalenia się sklepienia nawy głównej. W tym okresie z inicjatywy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, inż. arch. Zygmunta Knothego, przystąpiono do trwałego zabezpieczenia murów prezbiterium. Wydobyto z gruzów ocalałe resztki wyposażenia¹²¹.

¹¹⁶ T. Białecki (red.), *Encyklopedia Szczecina*, Szczecin 1999, s. 487–489.

¹¹⁷ AWKZ, Radacki, s. 28; AWKZ, K. Kalita-Skwirzyńska, *Kościół Szczecina*, Szczecin [b.r.], s. 3 (mps).

¹¹⁸ AP, *Spis inwentaryzacyjny majątku kościelnego i beneficjalnego Parafii Kościoła św. Jakuba Ap. w Szczecinie*, Szczecin 1963, s. 11 (mps).

¹¹⁹ AWKZ, Kuztelski, s. 1

¹²⁰ AWKZ, Kalita, s. 9–10.

¹²¹ *Katedra św. Jakuba w Szczecinie* (mps). Kalita-Skwirzyńska (s. 20) natomiast przedstawia to tak, że w 1946 r. podczas wiosennej wichury runęły sklepienia nawy środkowej wraz z filarami, na skutek osłabienia konstrukcji murów w 1947 r. runęły sklepienia prezbiterium, a w murach wieży południowej pojawiły się groźne pęknięcia.

Jeszcze przed nalotami aliantów na Szczecin niemieckie duchowieństwo kościoła św. Jakuba i ówczesne władze konserwatorskie próbowały ocalić jak najwięcej z wyposażenia kościoła. I tak najprawdopodobniej rozebrano i wywieziono w głąb Niemiec ołtarz i organy¹²².

Cieęższe elementy kamienne i dekoracje nagrobków schowano w kryptach kościoła. Wielki dzwon Köckeritza został zamurowany w kruchcie północnej¹²³. Natomiast ambonę, stalle radnych, stalle kupieckie oraz prawdopodobnie większość empor ukryto w północnym skrzydle zamku, w pomieszczeniach parteru. Prawdopodobnie w kryptach schowano także świeczniki korpusowe.

Podczas nalotów dywanowych część ukrytego w kościele św. Jakuba wyposażenia uległa zniszczeniu. Podobny los spotkał zabytki, które przechowywano na zamku. Zawalenie się sklepienia spowodowało zniszczenie większej części najcenniejszych obiektów¹²⁴. Z akt WKZ w Szczecinie wynika, iż w sierpniu 1946 r. przeprowadzono poszukiwania w gruzach kościoła i wydobyto rzeźby, żyrandole (świeczniki korpusowe), które przekazano do składnicy Referatu Muzeów i Ochrony Zabytków przy placu Teatralnym¹²⁵.

We wrześniu 1946 r. rozebrano obmurowanie Wielkiego Dzwonu¹²⁶. W tym samym roku sporządzono spis przedmiotów¹²⁷, które pochodzą z kościoła św. Jakuba i znajdują się w składnicy muzealnej. Było tam m.in. siedemna-

¹²² AWKZ, Kochanowska, s. 33; Kostynowicz („Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 62) podaje, że organy te spłonęły podczas ostatniej wojny. Natomiast Kraśnicki (*Pechowy instrument*, s. 4) stwierdza, że kiedy w 1944 r. na miasto spadły pierwsze alianckie bomby, Niemcy zdemontowali instrument i wywieźli. Autor artykułu podaje, że najprawdopodobniej dotarły one do Niemieńska k. Drawna, ale tam ślad się urywa. Słomiński sugeruje, że organy zostały wywiezione do ówczesnego Związku Radzieckiego (AWKZ, M. Słomiński, *Szczecin. Kościoły Starego Miasta i Śródmieścia. Katalog zaginionych zabytków*, Szczecin 1993, s. 5 (mps).

¹²³ Kalita-Skwirzyńska, s. 20.

¹²⁴ AWKZ, Kochanowska, s. 33. Autorka wspomina tutaj m.in. ambony i stalle kupieckie.

¹²⁵ AWKZ, *Kościół św. Jakuba*, kat. A, II/136, 1945–46.

¹²⁶ AWKZ, Kochanowska, s. 34.

¹²⁷ Kochanowska (s. 38) w wykazie zachowanych elementów wyposażenia kościoła św. Jakuba podaje następujące obiekty: 1. w kościele: a) dwie rzeźby z ambony, b) fragmenty dekoracji stall radnych bądź kupców rybnych, c) dwie pary drzwi dekorowanych snycerą, d) płycina z figurą Madonny, e) płyta nagrobna Michała Wahrlanga, f) dzwon zw. Wielkim – Köckeritza, g) fronton kaplicy szewców z 1779 r., h) szczątki rozbitych płyt nagrobnych; 2. w Muzeum Narodowym: a) fragmenty nagrobków Meyernów, Langen i Masche, b) cztery rzeźby uznawane jako elementy ambony, c) różne elementy wyposażenia, d) płyta kommemoracyjna Carla Loewego z 1869 r., e) puszka srebrna na komunikanty z 1615 r., f) rzeźba *Chrystus Zmartwychwstały*, g) kartusz ze stall radnych z 1684 r., h) wieka i fragmenty cynowych oku trumien z grobowca Simonów. Pozycje 2a i 2d Muzeum Narodowe przekazało w depozyt kościółowi św. Jakuba.

ście rzeźb, sześć żyrandoli, obraz olejny na desce z XV w., zamki i okucia do drzwi z XVIII w.¹²⁸

3.2. Odbudowa świątyni

Kościół zniszczony w czasie wojny pozostawał przez trzy lata niezabezpieczoną ruiną. W 1948 r. przystąpiono do zabezpieczenia najmniej zniszczonej partii kościoła – prezbiterium¹²⁹. Dalsze prace zostały wstrzymane ze względu na brak funduszy oraz brak decyzji w kwestii przyszłego losu budowli¹³⁰. W 1953 r. zakończono prowadzone staraniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prace nad trwałym zabezpieczeniem części chórowej jako ruiny¹³¹. Następnie w 1954 r. przystąpiono do zabezpieczenia wieży, która była również w lepszym stanie niż korpus nawowy.

Drugiego sierpnia 1957 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej – Wydział ds. Wyznań w Szczecinie wydało decyzję o przekazaniu ruiny kościoła w zarząd i użytkowanie przez parafię rzymskokatolicką pw. św. Jakuba¹³². Przekazania dokonał starszy inspektor WRN Edward Chomiuk. Proboszcz parafii św. Jakuba – ks. Julian Janas przejął kościół 26 sierpnia 1957 r.¹³³ W tym samym roku powstał Społeczny Komitet Odbudowy Kościoła św. Jakuba w Szczecinie¹³⁴. W 1960 r. Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków – Oddział w Szczecinie wykonały projekt zabezpieczenia wieży. Prace nad jej

¹²⁸ AWKZ, *Kościół św. Jakuba*, kat. A, II–69, 1913–76.

¹²⁹ S. Latour, *Odbudowa kościoła św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 233.

¹³⁰ W. Lipniacki, *Kościół św. Jakuba*, „Jantarowe Szlaki” 3 (1978), s. 38; Kalita-Skwirzyńska, s. 21.

¹³¹ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 57.

¹³² Już 1 stycznia 1955 r. powstała parafia pw. św. Jakuba Apostoła. Okólnik Kurii Ordynariatu Gorzów Wlkp. 1 (1955), s. 1–5.

¹³³ AP, *Spis inwentaryzacyjny majątku kościelnego i beneficjalnego Parafii Kościoła św. Jakuba Ap. w Szczecinie*, s. 11. O wkładzie ks. prob. J. Janasa w dzieło odbudowy świątyni pisze ks. A. Rasmus. *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 36–48. Z pewnością, spośród licznych jego dokonań wymownym znakiem jest poświęcenie krzyża misyjnego i postawienia go – 13.10.1957 r. przy świątyni św. Jakuba. Krzyż ten stał się wymownym znakiem dla przechodniów i szczecinian. W jego okolicy gromadzili się wierni na modlitwę, nabożeństwa i Msze św. Przy ruinach kościoła św. Jakuba modlił się 30.11.1957 r. prymas Polski kard. Stefan Wyszyński. *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 37–39.

¹³⁴ AP, B. Czwojdziański, *Kościół św. Jakuba Ap. w Szczecinie*, Szczecin 1958, s. 18 (mps). Działanie komitetu i napotykanie na drodze przeszkody w odbudowie przyszłej katedry opisują autorzy książki: *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 24–35.

zabezpieczeniem prowadzono do 1964 r.¹³⁵ W dniu 27 kwietnia 1971 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej – Wydział ds. Wyznań w Szczecinie wydało decyzję¹³⁶, w której wyraziło zgodę na odbudowę kościoła św. Jakuba¹³⁷.

Ordynariusz gorzowski bp Wilhelm Pluta zlecił wówczas odbudowę świątyni ks. Julianowi Janasowi. Wielkim protektorem dzieła odbudowy stał się bp Jerzy Stroba, ówczesny biskup pomocniczy w Gorzowie Wielkopolskim¹³⁸. Prace nad odbudową powierzono w 1972 r. zespołowi pod kierunkiem inż. arch. Stanisława Latoura¹³⁹. W skład zespołu weszli: arch. Władysław Michałowski, M. Jarecki, Adam Szymski i konstruktor inż. Z. Wiśniewski.

Odbudowę prezbiterium można było rozpocząć natychmiast, gdyż istniały ściany obwodowe i filary. Prace przy odbudowie prezbiterium prowadzono zgodnie z zasadą rekonstrukcji form średniowiecznych i ukończono w roku 1972. Następnie zaczęto się zastanawiać nad koncepcją odbudowy korpusu nawowego¹⁴⁰.

Odbudowa korpusu nawowego była dużo trudniejszym zadaniem, gdyż znaczne zniszczenie tej części i brak dostatecznej ilości przekazów ikonograficznych nie pozwalały na pełną rekonstrukcję stanu sprzed zniszczenia. Na

¹³⁵ AWKZ, Kalita, s. 10.

¹³⁶ Decyzję podjętą w 26. rocznicę wyzwolenia Szczecina poprzedziła szczegółowa analiza techniczna. Poddano wnikliwym badaniom fundamenty i mury, warunki gruntowe oraz deformacje ścian i filarów. Badania stanu technicznego ruiny kościoła prowadzili: inż. Z. Wiśniewski i B. Kowalewicz. Prace geodezyjne wykonano pod kierunkiem inż. K. Specjalskiego. Równocześnie Zakład Doświadczalny Instytutu Architektury i Planowania przestrzennego Politechniki Szczecińskiej kierowany przez doc. mgr inż. S. Latoura przeprowadził badanie konserwatorsko-architektoniczne, m.in. analizę węzłów, wątków, zapraw i wymiarów cegieł. Prace badawcze prowadzili arch. S. Latour i inż. S. Kwilecki przy czynnym udziale studentów. W. Lipniacki, *Kościół św. Jakuba...*, dz. cyt., s. 39.

¹³⁷ R. Kostynowicz, *Jestem konserwatorem diecezjalnym*, w: J. Kowalczyk (red.), *Ars sacra et restauratio*, Warszawa 1992, s. 117. Prace przy odbudowie kościoła św. Jakuba przerwano 27.06.1962 r. Dlatego ta decyzja była tak długo oczekiwana. Została ogłoszona 2.05.1971 r. na wszystkich Mszach św. w kościele św. Jana Chrzciiciela, który był kościołem zastępczym dla parafii św. Jakuba. Dzieło odbudowy wsparł bp Pluta w odezwie z 14.11.1971 r. A. Rasmus, *Rzeczy diecezji i kościół św. Jakuba w Szczecinie* (2), „KNOB-Niedziela” 6 (2009), s. V.

¹³⁸ J. Janas, *Katedra św. Jakuba w Szczecinie*, „Prezbiterium” 5–6 (1973), s. 47.

¹³⁹ R. Kostynowicz, *Opieka nad zabytkowymi budowlami sakralnymi*, „Ateneum Kapłańskie” 2–3 (1989), s. 202.

¹⁴⁰ AWKZ, Kalita, s. 11–12.

początku 1973 r.¹⁴¹ Ministerstwo Kultury i Sztuki zdecydowało, że odbudowę kościoła należy prowadzić z zachowaniem rekonstrukcji średniowiecznej bryły i przestrzeni przy użyciu nowych materiałów¹⁴². W tym duchu odbudowano północną ścianę katedry. Zachowano podział ściany na taką samą liczbę okien, ale materiał i formę wprowadzono współczesną. W tym duchu wykonany został projekt autorstwa szczecińskich architektów – inż. arch. Stanisława Latoura, inż. arch. Adama Szymskiego i konstruktora inż. Mirosława Hamberga (ukończono go w 1975)¹⁴³.

We wnętrzu korpusu odtworzone zostały ośmioboczne filary między-nawowe i sklepienia we wszystkich nawach¹⁴⁴. Odtworzony został również wewnętrzny rytm kaplic przy ścianie północnej korpusu¹⁴⁵, z betonową klatką schodową prowadzącą na empore kaplic północnych oraz elewację północną, która otrzymała formę parawanu zasłaniającego szkielet konstrukcyjny kaplic. Wykonano żelbetonową konstrukcję sklepień i dachu¹⁴⁶. Nad korpusem wzniesiono metalową konstrukcję więźby dachowej, którą przykryto dachówką ceramiczną¹⁴⁷.

¹⁴¹ Po podpisaniu 7.12.1970 r. przez RFN i Polskę układu o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków i jego ratyfikacji 3.06.1972 r., papież Paweł VI 28.06.1972 r., bullą *Episcoporum Poloniae coetus* erygował nowe diecezje w Polsce, w tym także diecezję gorzowską, koszalińsko-kołobrzeską i szczecińsko-kamieńską, które to powstały z podziału administracji gorzowskiej. Wówczas na katedrę diecezji szczecińsko-kamieńskiej wyznaczono będący w ruinie, częściowo odbudowany kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Szczecinie. Ósmego sierpnia 1972 r. wpłynęła do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przychylnie przyjęta prośba o projekt odbudowy zabytkowej kanonii. Prace przy odbudowie kościoła św. Jakuba wymagały ogromnych nakładów finansowych. Istotne znaczenie dla tempa prac miała przychylność ówczesnego Architekta Miasta – Aleksandra Malinowskiego. Przewodniczył komisji, która miała zdecydować o możliwości otwarcia świątyni dla wiernych. 10.08.1972 r. odbudowywaną świątynię odwiedzili: prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, sekretarz Episkopatu Polski, bp Bronisław Dąbrowski oraz nowy ordynariusz szczecińsko-kamieński, bp Jerzy Stroba. Goście podziwiali wielki postęp prac. Natomiast 27.09.1972 r. wizytę złożył kard. Karol Wojtyła, który zwiedził odbudowującą się katedrę i miasto.

¹⁴² AWKZ, Kalita, s. 14.

¹⁴³ R. Kostynowicz, R. Kamiński, *Rozwój organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1995*, w: M. Frankel (red.), *Droga Polski i Kościoła na Pomorze Zachodnie. Od X wieku do 1995 r.*, Szczecin 1995, s. 81; Kalita-Skwirzyńska, s. 21.

¹⁴⁴ AWKZ, *Kościół św. Jakuba w Szczecinie. Projekt realizacyjny odbudowy*, Szczecin 1974, s. 5 (mps).

¹⁴⁵ AWKZ, *Kościół św. Jakuba w Szczecinie. Projekt architektoniczno-budowlany rekonstrukcji kaplic północnych nawy*, Szczecin 1973, s. 6–7 (mps).

¹⁴⁶ AWKZ, Kalita, s. 14.

¹⁴⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 22.

Na ingres bp. Jerzego Stroby 8 października 1972 r. prezbiterium było już odnowione i oddzielone deskami od leżącej jeszcze w gruzach nawy¹⁴⁸. Podczas uroczystości 850-lecia chrztu Pomorza, obchodzonych 7–8 września 1974 r., przy udziale Episkopatu Polski kard. Stefan Wyszyński 8 września poświęcił odbudowywaną katedrę¹⁴⁹.

W 1976 r. wykonano stolarkę drzwiową oraz konserwację drzwi w części chórowej¹⁵⁰. W latach 1980–1981 firma Józefa Hermanowicza z Gorzowa Wielkopolskiego pokryła dach kościoła św. Jakuba blachą miedzianą¹⁵¹. Powodem zdjęcia dachówki była bardzo mała trwałość materiału, którym pokryto dach świątyni¹⁵².

Podczas święta Matki Kościoła, patronki diecezji szczecińsko-kamieńskiej, 31 maja 1982 r. miała miejsce konsekracja katedry pw. św. Jakuba Apostoła¹⁵³. Konsekracji dokonał bp Kazimierz Majdański. W głównym ołtarzu zostały umieszczone relikwie św. Ottona biskupa Bambergu¹⁵⁴. Dnia 3 maja 1983 r. papież Jan Paweł II¹⁵⁵ nadał katedrze pw. św. Jakuba Apostoła tytuł bazyliki mniejszej¹⁵⁶; ogłoszenie bulli miało miejsce 23 maja 1983 r., natomiast 25 marca 1995 r. dokonano powtórnego pochówku książąt pomorskich w sarkofagu wg projektu Zbigniewa Beckera¹⁵⁷. W dniu 16 listopada 1997 r. do szczeciń-

¹⁴⁸ H. Holzapfel, *Kościół między Odrą a Bałtykiem*, Olsztyn 1990, s. 128. Na ingres przyszło od 20 do 60 tys. wiernych. *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 43.

¹⁴⁹ „Prezbiterium” 1–3 (1987), s. 82. Wśród zaproszonych gości był abp Józef Schneider z Bambergu.

¹⁵⁰ L. Madejska, *Prace konserwatorskie w województwie szczecińskim w latach 1955–1975*, „Ochrona Zabytków” 1–2 (1992), s. 102.

¹⁵¹ R. Kostynowicz, *Bazylika Katedralna w Szczecinie*, Wrocław 1998, s. 3.

¹⁵² AP, *Trwa odbudowa szczecińskiej katedry*, Szczecin 1984, s. 1 (mps).

¹⁵³ *Diecezja Szczecińsko-Kamieńska*, Szczecin 1984, s. 225.

¹⁵⁴ „Prezbiterium” 6 (1982), s. 209. W okresie przygotowań do przyjęcia w Szczecinie papieża Jana Pawła II dokonano profanacji bazyliki katedralnej i kradzieży relikwii św. Ottona.

¹⁵⁵ AP, List apostolski „*Quam Iucunda*” podnoszący świątynię katedralną św. Jakuba w Szczecinie do godności i tytułu Bazyliki mniejszej. 11.06.1987 r. w bazylice katedralnej gościł papież Jan Paweł II. Spotkał się tam z duchowieństwem, alumnami, siostrami zakonnymi i członkami instytutów świeckich. 25.03.1992 r. papież Jan Paweł II bullą apostolską *Totus Tuus Poloniae Populus* podniósł diecezję szczecińsko-kamieńską do godności archidiecezji i metropolii dla sąsiednich diecezji: koszalińsko-kołobrzeszkiej i zielonogórsko-gorzowskiej. Katedra wówczas uzyskała godność archikatedry.

¹⁵⁶ Wśród gości tej uroczystości był m.in. Klaus Hemerle, biskup Akwizgranu (Aachen) z RFN. „Prezbiterium” 5 (1983), s. 147; Kalita-Skwirzyńska, s. 22.

¹⁵⁷ R. Kostynowicz, *Kościół archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, t. 2, Szczecin 2000, s. 387.

skiej katedry sprowadzone zostały relikwie patrona Polski, św. Wojciecha. W uroczystościach uczestniczył ks. kard. Józef Glemp¹⁵⁸.

W latach 1983–1984 firma Antoniego Jaszczuka z Poznania przeprowadziła malowanie wnętrza świątyni. Polegało ono na stworzeniu nowej polichromii, gdyż zabytkowa się nie zachowała¹⁵⁹.

Od 2005 r. katedra stała się wielkim placem budowy. Dzięki zabiegom proboszcza parafii ks. kan. Jana Kazieczki i wielu życzliwych ludzi przy pozyskaniu pomocy z Unii Europejskiej podjęto realizację trzech wielkich projektów związanych z katedrą. Pierwszy dotyczył ogrzewania świątyni. Cały dotychczasowy system grzewczy został przebudowany i umiejscowiony pod podłogą, na której układana jest ceramiczna posadzka nawiązująca do przedwojennego wystroju. Drugi projekt dotyczył odbudowy hełmu wieży i przystosowania jej dla ruchu turystycznego. W środku wieży liczącej 110,18 m zamontowano dwie windy, które wynoszą turystów na taras mieszczący się na poziomie ok. 60 m. Tam można oglądać panoramę pięknego Szczecina. Pomagają w tym cztery lunety widokowe. Poświęcenie krzyża i kuli przez abp. Zygmunta Kamińskiego miało miejsce w niedzielę 25 listopada 2007 r., a 5 grudnia 2007 r. *Akt poświęcenia krzyża* został zwinięty i włożony do mosiężnej tulei, która z kolei została włożona do kuli pod krzyżem. W sobotę 12 stycznia 2008 r. została zamonowana na wieży nowa iglica¹⁶⁰.

Trzecia inwestycja – ukończona na początku czerwca 2008 r. – to wykonanie organów przez firmę Dariusza Zycha z Wołomina k. Warszawy. Nowy instrument ma 66 głosów, co stawia go na pierwszym miejscu wśród organów na Pomorzu Zachodnim. Organy mają 4743 piszczałki, w tym 183 tzw. trąbki hiszpańskie umieszczone w prospekcie organowym poziomo. Wysokość największej piszczałki z wibracjami rzędu 16 Hz (dolna granica słyszalności człowieka) – 10 m. Kontuar organowy wyposażony jest w cztery manualy i jeden nożny. Całość waży ponad 36 t. Instrument został umieszczony na chórze i zaplanowany tak, aby nie zasłaniał dużego witraża, jaki został wykonany w 2000 r., kiedy jeszcze nie było planów, jak zagospodarować chór. Dlatego też instrument podzielono symetrycznie, eksponując witraż ufundowany przez abp. Ma-

¹⁵⁸ A. Adamczak, *Spacer z zagadką*, „Szpak” 36 (1997), s. 35.

¹⁵⁹ R. Kostynowicz, *Bazylika Katedralna w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 3.

¹⁶⁰ *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 51–57; G. Wejman, *Historyczny moment*, „KNOB-Niedziela” 4 (2008), s. III.

riana Przykuckiego, pierwszego metropolity szczecińsko-kamieńskiego. Poświęcenia nowych organów dokonał 15 czerwca 2008 r. abp Zygmunt Kamiński. Ten *król instrumentów* nosi imię Jana Pawła II. Koncert inauguracyjny odbył się 21 czerwca 2008 r.¹⁶¹

3.3. Obecne wyposażenie świątyni

Przez pierwsze lata po odbudowie kościoła pozostawał praktycznie bez wyposażenia. Nieliczne ocalałe sprzęty z przedwojennego wystroju uległy rozproszaniu, a na nowe fundacje, które mogłyby wyposażyć tak ogromne wnętrza, zabrakło środków finansowych. W 1980 r., kiedy ks. inf. Roman Kostynowicz objął katedrę, na wyposażeniu świątyni znajdowały się jedynie ławki (wg projektu prof. Ostrzołka), konfesjonały i tekturowa dekoracja. Tabernakulum znajdowało się na słupku na osi kościoła.

Po roku 1980 ks. inf. Roman Kostynowicz oraz ks. kan. Stanisław Skorodecki¹⁶² poczynili wiele starań, aby wyposażyć świątynię w zabytkowe i współczesne dzieła sztuki sakralnej. W tym czasie sprowadzono do wnętrza świątyni wiele cennych obiektów pochodzących z pierwotnego wyposażenia kościoła oraz z innych świątyń pomorskich. Pojawiły się również nowe fundacje: czteroboczny ołtarz, stalle, organy, witraże, stacje drogi krzyżowej i inne obiekty, które rozmieszczono w nawach, kruchtach podwieżowych i kaplicach.

W kilku kaplicach, przy obejściu i nawie południowej, zwyczajem średniowiecznym powstały fundacje stowarzyszeń i związków, poświęcone pamięci ważnych wydarzeń w dziejach powojennej Polski. W 1990 r. we wnętrzu katedry, na emporze południowej korpusu otwarte zostało Muzeum Diecezjalne¹⁶³, które gromadzi dokumenty, mapy, przekazy ikonograficzne i zabytki sztuki obrazujące dzieje Kościoła na Pomorzu Zachodnim.

Znajdujące się w świątyni dzieła poddawane są sukcesywnie zabiegom konserwatorskim, wzmacnianiu ich struktury, przywracaniu polichromii, złocień. Większość prac wykonał konserwator mgr Tadeusz Makulec. Jedną z barokowych płyt nagrobnych konserwowała mgr Małgorzata Zyzik, a cynowy

¹⁶¹ *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 62.

¹⁶² Ks. kan. Stanisław Skorodecki pełnił urząd proboszcza parafii pw. św. Jakuba Apostoła w latach 1991–1999.

¹⁶³ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 91–93; AP, *Muzeum Diecezjalne*, Szczecin 1990 (mps).

sarkofag poddany był konserwacji w pracowni mgr Katarzyny Koutny-Giedrys¹⁶⁴.

Pierwszy po drugiej wojnie światowej spis inwentaryzacyjny majątku kościelnego i beneficjalnego parafii św. Jakuba w Szczecinie sporządził ówczesny proboszcz parafii – ks. Julian Janas. Wspomniany spis inwentaryzacyjny ujął stan z 31 grudnia 1962 r. i został sporządzony na podstawie zarządzenia Kurii Biskupiej w Gorzowie Wielkopolskim. Inwentaryzacji dokonała komisja w składzie: ks. Julian Janas, Bolesław Czwojdzński, Józef Zięba i Hanna Pruffer¹⁶⁵. Natomiast ostatni spis inwentaryzacyjny sporządził ks. kan. Stanisław Skorodecki w sierpniu 1999 r.¹⁶⁶

3.3.1. Prezbiterium

Pośrodku prezbiterium ustawiony jest współczesny ołtarz czworoboczny (1982), wykonany wg projektu Kazimierza Bieńkowskiego z Warszawy¹⁶⁷. W bokach ołtarza znajdują się mosiężne odlewy przedstawiające popiersia postaci związanych z historią Kościoła na Pomorzu Zachodnim i wizerunek Matki Bożej¹⁶⁸. Na osi prezbiterium pod tryptykiem stoi tron (katedra) biskupa archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej¹⁶⁹. Po obu stronach ołtarza ustawione są współcześnie wykonane siedziska Szczecińskiej Kapituły Katedralnej oraz miejsca dla duchowieństwa¹⁷⁰.

¹⁶⁴ Kalita-Skwirzyńska, s. 22–23.

¹⁶⁵ AP, *Spis inwentaryzacyjny majątku kościelnego i beneficjalnego Parafii Kościoła św. Jakuba Ap. w Szczecinie*, Szczecin 1963, s. 1.

¹⁶⁶ AP, *Inwentarz Bazyliki Archikatedralnej św. Jakuba Apostoła*, Szczecin 1999, s. 1–11.

¹⁶⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 25.

¹⁶⁸ Są to – od strony frontalnej: 12 apostołów wokół Matki Bożej Częstochowskiej; od strony północnej: św. Wojciech, książę Bolesław Krzywousty, św. Otton biskup bamberski, książę Warcisław z małżonką Idą z Kamienia Pomorskiego, kasztelan Paweł z Sanoka, rycerze, pogański kapłan, mieszczanie Szczecina i Kamienia i Wojciech, pierwszy biskup w Wolinie; od strony wschodniej, w centrum kompozycji relikwiarz z relikwiami św. Ottona, po bokach znaczniejsze postacie biskupstwa kamieńskiego (z lat 1176–1544): książę Kazimierz, biskup Konrad I, biskup Erazm Manteuffel, św. Kordula, św. Faustyn; od strony południowej, postacie związane z 10-leciem diecezji szczecińsko-kamieńskiej: św. Maksymilian Maria Kolbe, papież Jan XXIII, papież Paweł VI, prymas Polski kard. August Hlond, prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski kard. Józef Glemp, bp Jerzy Stroba oraz bp Kazimierz Majdański.

¹⁶⁹ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 62.

¹⁷⁰ Kalita-Skwirzyńska, s. 25.

Na dwóch wschodnich filarach obejścia zawieszony jest ołtarz szafiasty wykonany w 1981 r. wg projektu ks. inf. Romana Kostynowicza¹⁷¹. Stanowi kompilację współcześnie wykonanej szafy, w której ustawione są oryginalne XV-wieczne rzeźby gotyckie¹⁷², pochodzące z kilku miejscowości Pomorza Zachodniego¹⁷³. Szafa środkowa pochodzi z XV w. z kościoła Mariackiego w Chojnie Szczecińskiej, który w całości zbudował Henryk Brunsberg ze Szczecina. W głównym tryptyku ustawiona jest figurka Matki Bożej z Dzieciątkiem, w typie *Pięknej Madonny*, pochodząca z kościoła w Mieszkowicach¹⁷⁴; towarzyszą jej rzeźby świętych niewiast: Agnieszki, Barbary, Doroty, Katarzyny i dwie nieznanne oraz biskupów: św. Ottona i św. Wojciecha. W predeli stoi dziewięć rzeźb apostołów ze średniowiecznego ołtarza z kościoła w Żukowie i trzy dorobione współcześnie.

Nad ołtarzem zawieszony jest gotycki, pochodzący z XV w. krucyfiks w typie *Drzewa Życia* z czterema medalionami ewangelistów i pąków wyrastających z Krzyża¹⁷⁵. Krucyfiks ten pochodzi z kościoła Mariackiego w Uznamiu¹⁷⁶.

Prezbiterium wspiera się na dwunastu filarach symbolizujących apostołów¹⁷⁷. Na dwóch filarach łuku tęczowego prezbiterium ustawione są na wspornikach dwie rzeźby barokowe: św. Jakuba (północny filar) pochodząca z barokowej ambony, wykonana w 1693 r. przez Hansa Brodera; św. Piotra (południowy filar) sprzed 1693 r. wykonana w środowisku pomorskim. Na północnym filarze obejścia zwieszona jest tablica pamiątkowa z okazji wizyty papieża Jana Pawła II w Szczecinie 11 czerwca 1987 r., na południowym filarze obejścia zaś płyta brązowa dedykowana kard. Stefanowi Wyszyńskiemu z wy-

¹⁷¹ Archiwum Archidiecezjalnego Konserwatora Zabytków w Szczecinie (dalej: AAKZ), *Karty inwentarzowe ruchomych zabytków będących wyposażeniem katedry św. Jakuba w Szczecinie*, Szczecin 1994–1996 (mps).

¹⁷² „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 61.

¹⁷³ Książd Kostynowicz podaje, że wszystkie rzeźby w szafie środkowej i skrzydłach tryptyku pochodzą z XV w. i wydobywane były z gruzów kościoła Mariackiego w Chojnie Szczecińskiej. „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 61; Kalita-Skwirzyńska, s. 24.

¹⁷⁴ Kalita-Skwirzyńska, s. 24.

¹⁷⁵ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 61.

¹⁷⁶ AAKZ, *Karty inwentarzowe ruchomych zabytków...*, dz. cyt.

¹⁷⁷ Docelowo planuje się wyposażenie filarów w rzeźby apostołów, które mogłyby się tam znaleźć drogą różnych depozytów, restytucji i rekonstrukcji, „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 61.

rytymi słowami: *Pragnę pobłogosławić temu miejscu, aby na nim dźwigało się wzwyż to, co przez dzieje wniósł tutaj Kościół i naród w Szczecinie 30.XI.1957 r.* Twórcą płyt jest szczeciński rzeźbiarz Jakub Lewiński¹⁷⁸.

3.3.2. Kaplice i kruchty podwieżowe

Od strony północno-wschodniej przylega do korpusu kościoła kaplica Matki Bożej Częstochowskiej. W XIII w. była ona osobno stojącą, trzynawową, trójbocznie zamkniętą od wschodu małą kaplicą. Obecnie jest dwunawowa na planie prostokąta. Na ścianach kaplicy zachował się XIII-wieczny wąż wendyjski i ślady po przeszłach sklepień, które odkryto spod tynku w 1980 r.¹⁷⁹ W pięciu oknach kaplicy znajdują się współczesne witraże o tematyce maryjnej¹⁸⁰, wykonane wg projektu Wiktora Ostrzołka z Katowic w 1974 r., w pracowni Żeleńskiego z Krakowa. W kaplicy została umieszczona kopia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej wykonana przez Annę Torwirt z Torunia¹⁸¹. Znajduje się tu również współczesny ołtarz, ambonka *dolomit* z dębowym pulpitem, tabernakulum dwustronne wykonane z blachy pancernej (wykończone w brązie, mosiądzu i miedzi) oraz ławy wykonane w dębie¹⁸².

W ambicie, zgodnie ze wskazówkami zegara, w północnej części znajduje się empora organowa, a na niej nowoczesne organy mechaniczne, zbudowane w latach 1980–1981 przez firmę Kamińskiego z Warszawy we współpracy z firmą Jacobi ze Sztokholmu. W posadzkę kaplicy wmurowane są trzy barokowe płyty nagrobne, ocalałe z dawnego wyposażenia kościoła św. Jakuba: Joachima Pusta i jego żony Katarzyny Matthenz z 1706 r. (od strony wschodniej), Mikołaja z 1687 r. i trzecia o trudnej do odczytania inskrypcji, pochodzą-

¹⁷⁸ Kalita-Skwirzyńska, s. 24–25. Por. AP, *Spis inwentaryzacyjny majątku kościelnego*, s. 1.

¹⁷⁹ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 60.

¹⁸⁰ Przedstawiają one: Niepokalane Poczęcie NMP, cud w Kanie Galilejskiej, trzy Maryje u grobu, Maryję odwiedzającą krewną Elżbietę, Matkę Bolesną – Pietę.

¹⁸¹ Kalita-Skwirzyńska, s. 25–26.

¹⁸² AP, *Wytyczne do projektu wnętrza kaplicy MB Częstochowskiej w kościele św. Jakuba w Szczecinie*, Szczecin [b.r.], s. 1–2 (mps).

ca najprawdopodobniej z drugiej połowy XVII w.¹⁸³ Nieco dalej znajduje się wyjście z kościoła z neogotyckim portalem od zewnątrz¹⁸⁴.

W kaplicy św. Judy Tadeusza (kiedyś nagrobek rodziny Winnemerów z 1693) wisi na północnej ścianie współczesny (2003) obraz świętego namalowany przez Krystynę Bogdan. Obraz jest umieszczony w barokowej ramie z XVIII w., która pochodzi z katedry kamińskiej¹⁸⁵. Po obu stronach obrazu stoją barokowe rzeźby aniołów z kościoła w Stolcu k. Szczecina¹⁸⁶. W oknie znajduje się witraż Ireny i Longina Kisielewskich z 1998 r., który przedstawia Michała Archanioła oraz świętych: Franciszka, Barbarę i Judę Tadeusza¹⁸⁷. Opiekunami kaplicy jest małżeństwo Barbara Bartłomowicz i Franz Oesch, stąd ich święci patroni na witrażu.

W Kaplicy Portowców (kiedyś nagrobek rodziny Nonnemanów z 1779) na ścianie północnej powieszony jest drewniany krzyż, który 23–30 sierpnia 1980 r. stał na terenie Stoczni Szczecińskiej, oraz tablica poświęcona pamięci ofiar wydarzeń grudniowych 1970 r. Pod krzyżem znajduje się płaskorzeźba z drewna dębowego (wykonana w 1693 r. przez Christiana Pfeniga) z wizerunkiem Matki Bożej z Dzieciątkiem. W oknie kaplicy znajduje się witraż Ireny i Longina Kisielewskich z 1990 r. przedstawiający sceny w dwóch odsłonach, od góry Chrystusa śpiącego w łodzi i uśmierzającego burzę na morzu, a na dole, po prawej i lewej stronie uwieczniono pracę portu¹⁸⁸.

Kolejna kaplica poświęcona jest pamięci św. o. Maksymiliana Marii Kolbego (kiedyś nagrobek rodziny von Meyern z 1734 r). Znajduje się tam współczesna rzeźba świętego wykonana przez Annę Dopierałę-Bombę. Na ścianie kaplicy oraz na filarze obok wejścia wiszą proporce Koła Byłych Więźniów Politycznych Obozów Hitlerowskich z nazwami tych obozów¹⁸⁹. W oknie znajduje się witraż (projektu ks. Jana Młyńczaka z Otwocka) z 1998 r. ze scenami męczeństwa św. Maksymiliana, św. Edyty Stein oraz bł. bp. Michała Kozala¹⁹⁰. Kaplica zamknięta jest kratą – imitującą ogrodzenie obozu zagłady.

¹⁸³ Kalita-Skwirzyńska, s. 26.

¹⁸⁴ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 62.

¹⁸⁵ AAKZ, *Karty inwentarzowe ruchomych zabytków...*, dz. cyt.

¹⁸⁶ Kalita-Skwirzyńska, s. 26.

¹⁸⁷ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 86.

¹⁸⁸ Kalita-Skwirzyńska, s. 26; *Katedra. Historia kościoła św. Jakuba...*, dz. cyt., s. 66.

¹⁸⁹ Kalita-Skwirzyńska, s. 27.

¹⁹⁰ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 86.

Środkowa kaplica św. Wojciecha na osi ambitu ma podwójną szerokość i dwa okna¹⁹¹. W centralnym miejscu zawieszono ołtarz. Do współczesnej szafy włożono figury z XVI w.: Matki Boskiej (z kościoła Mariackiego w Chojnie), po prawej – św. Jakuba Apostoła (z kościoła z Wołczkowa) i lewej stronie – św. Wojciecha (rzeźba wykonana współcześnie). Od góry całość zamyka, po lewej stronie, złożona figura anioła z 1693 r. (pochodząca z ambony kościoła św. Jakuba), a po prawej figura siedzącego anioła grającego na trąbie (z XVIII w., rzeźba uratowana z dawnego wyposażenia kościoła). Tryptyk jest kopią gotyckiego tryptyku z Dzwonowa¹⁹². Pod posadzką usytuowana jest krypta przeznaczona na pochówek biskupów szczecińsko-kamieńskich. Tutaj ma niedługo spocząć ciało pierwszego metropolity abp. Mariana Przykuckiego¹⁹³. W trzech oknach kaplicy znajdują się witraże wykonane wg projektu Wiktora Ostrzałka, a przedstawiające sceny: *Zmartwychwstanie Chrystusa* i *Sąd Ostateczny* (dolne)¹⁹⁴ oraz z Nowego Testamentu z postaciami historycznymi i współczesnymi związanymi z Kościołem na Pomorzu (górne o pow. 90 m²)¹⁹⁵. W 1997 r. pod tryptykiem umieszczono relikwie św. Wojciecha¹⁹⁶.

W Kaplicy Szewców zachowała się jedyna, barokowa architektoniczna obudowa wejścia do wnętrza, ufundowana przez szewców w 1779 r. W zwieńczeniu przegrody ustawione są dwie wazy z XVIII w., pochodzące z innej kaplicy grobowej kościoła. Obecnie w kaplicy tej przechowywane są szczątki zmarłych wydobyte po 1945 r. z krypt pod posadzką świątyni (podczas odbudowy kościoła w latach 1972–1974 oraz z przełomu 2005/2006; wówczas

¹⁹¹ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 63.

¹⁹² Kalita-Skwirzyńska, s. 27.

¹⁹³ G. Wejman, *Pierwszy Metropolita Szczecińsko-Kamieński odszedł do Domu Ojca*, „KNOB-Niedziela” 44 (2009), s. II–III. Arcybiskup Marian Przykucki zmarł 16.10.2009 r. Pochowany został w katedrze 23.10.2009 r. w tymczasowym sarkofagu z trumną w kaplicy chrzcielnej bazyliki katedralnej św. Jakuba.

¹⁹⁴ Wykonała je firma Kośmickiego z Poznania w 1987 r.

¹⁹⁵ Witraż ten ufundował ks. inf. Olgierd Ostrokołowicz w 1991 r. na pamiątkę pobytu papieża Jana Pawła II, 11.06.1987 r. w Szczecinie. Por. R. Kostynowicz, *Bazylika Katedralna w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 3. Witraż przedstawia Matkę Kościoła – patronkę archidiecezji, a nad nią Ducha Świętego. Wokół sceny centralnej umieszczono: Świętą Rodzinę, Mękę Pańską oraz postacie historyczne związane z chrztem Pomorza i dziejami biskupstwa kamieńskiego. W dolnej części uwieczniono Jana Pawła II podczas wizyty w Szczecinie 11.06.1987 r.

¹⁹⁶ Relikwie zostały sprowadzone z Gniezna 16.11.1997 r. A. Adamczak, *Spacerek z zagadką...*, dz. cyt., s. 35.

z części wieżowej katedry odkryto pomieszczenie z ok. 200 szczątkami)¹⁹⁷. Znajduje się tu również cynowy sarkofag pomorskiej rodziny von Wedel z ok. 1620 r.¹⁹⁸ W oknie zaś znajduje się witraż fundacji Rady Miasta, a wykonany przez Michała Kośmickiego w 1998 r. jako wotum za uratowanie Szczecina od powodzi w 1997 r.¹⁹⁹

Kaplica Miłosierdzia Bożego i Sybiraków, dawniej kaplica z nagrobkiem Jakuba Albrechta Zastrow z ok. 1750 r.²⁰⁰ Przy ścianie południowej zawieszony został współczesny obraz Jezusa Miłosiernego. Umieszczono go w dębowej ramie z końca XIX w., pochodzącej z kościoła Chrystusa Króla w Świnoujściu. W kaplicy na ścianie wschodniej znajduje się epitafium dziękczynne Sybiraków z obrazem Matki Bożej Grodzieckiej z 1940 r., herby Wilna i Lwowa oraz godło Zachodniopomorskiego Związku Sybiraków. W oknie znajduje się witraż (projekt ks. Jana Młyńczaka) przedstawiający czyny miłosierne względem bliźnich wykonywane m.in. przez bł. Matkę Teresę z Kalkuty, św. Wincentego à Paulo i św. Brata Alberta.

Między Kaplicą Miłosierdzia Bożego a Kaplicą Kolejarzy jest przygotowane miejsce poświęcone ofiarom Katynia i wszystkich miejsc na *niełudzkiej ziemi*.

Kolejna kaplica poświęcona jest św. Katarzynie – patronce kolejarzy. Ołtarzyk przedstawiający sceny dysputy świętej i jej męczeńską śmierć wykonali w pracowni przykatedralnej Aleksander Sęk i Edward Rogalski (1998). W oknie znajduje się witraż (z pracowni Michała Kośmickiego) przedstawiający świętych: Katarzynę, Mikołaja, Krzysztofa, Stanisława Kostkę i Rafała Kalinowskiego²⁰¹. Kaplicę ufundowali kolejarze Pomorskiej DOKP²⁰².

Między Kaplicą Kolejarzy a kaplicą Księżącą znajduje się ostrołukowe, gotyckie wyjście (do kanonii) na zewnątrz, zamknięte drzwiami o bogatej, zewnętrznej snycerze barokowej. Drzwi ufundowane zostały w 1692 r.²⁰³ przez

¹⁹⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 27–28.

¹⁹⁸ Odnaleziony został pod prezbiterium kościoła filialnego pw. MB Częstochowskiej w Krępczewie AAKZ, *Karty inwentarzowe ruchomych zabytków...*, dz. cyt.

¹⁹⁹ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 86.

²⁰⁰ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 63.

²⁰¹ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 87.

²⁰² AP, *Akt fundacji św. Katarzyny*, Szczecin 1998 (mps).

²⁰³ R. Kostynowicz podaje, że drzwi te pochodzą z 1602 r., „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 63.

Johanna Christiana Woke, co potwierdza napis umieszczony w kartuszu zwieńczenia drzwi²⁰⁴. Witraż nad portalem przedstawia Matkę Bożą z Dzieciątkiem ofiarującą różaniec św. Dominikowi.

W Kaplicy Książąt Pomorskich znajduje się sarkofag dla pochówku książąt pomorskich²⁰⁵. Odnalezione w 1946 r. pod kaplicą szczecińskiego zamku po wielu latach znalazły godne miejsce. Spoczywają tu prochy m.in. księcia Bogusława XIV – ostatniego z linii Gryfitów. Pochówku dokonał abp Marian Przykucki 25 marca 1995 r.²⁰⁶ W kaplicy znajduje się również witraż Ireny Kisielewskiej przedstawiający herby pomorskie. Po bokach grobowca ustawiono dwie uratowane rzeźby z wyposażenia kościoła św. Jakuba. Nad grobowcem znajduje się obraz epitafijny ze sceną Ukrzyżowania z XVI/XVII w., który pochodzi z Nowego Objezierza. Stojące dwie postaci kobiet to alegorie nadziei i roztropności. Wykonano je w 1696 r. dla tutejszej świątyni, do nieistniejącej dziś kaplicy rodziny von Langen. Kaplica zamknięta jest ozdobną kratą z gryfami, ufundowaną przez dyrekcję Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie, a wykonana wg projektu Zbigniewa Beckera – przez Wintera²⁰⁷. W oknie znajduje się witraż (autorstwa Ireny Kisielewskiej z 1995), przedstawiający herb rodu Gryfitów. Fundatorami są Zamek Książąt Pomorskich i Urząd Wojewódzki w Szczecinie.

W Kaplicy Ludzi Morza przy ścianie południowej ustawiony jest współczesny tryptyk z trzema obrazami pędzla Ryszarda Kiełtyki. Obrazy (wykonane w 1991) przedstawiają Maryję jako *Stellę Maris* (Gwiazdę Morza). W oknie umieszczony został witraż z warsztatu Koźmickiego z Poznania z 1992 r. Witraż przedstawia *Stworzenie Adama* oraz dawne i współczesne życie ludzi morza.

W Kaplicy Matki Bożej Ostrobramskiej na południowej ścianie wisi kopia wizerunku Matki Bożej Ostrobramskiej (autorstwa Łucji Bałzukiewicz z 1947). Obraz podarował katedrze papież Jan Paweł II 23 czerwca 1983 r. na Jasnej Górze. W oknie znajduje się witraż Ireny Kisielewskiej z 1987 r. Przedstawia również wizerunek Matki Bożej Ostrobramskiej na tle Ostrej Bramy i architektury kościoła św. Anny w Wilnie.

²⁰⁴ Kalita-Skwirzyńska, s. 28.

²⁰⁵ A. Gawron (red.), *Przewodnik po Szczecinie*, Szczecin 1999, s. 85.

²⁰⁶ R. Kostynowicz, *Bazylika Katedralna w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 4–5.

²⁰⁷ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 87.

Naprzeciw omawianej kaplicy na południowym filarze obejścia umieszczona jest płyta nagrobna Michała Wahrlanga z 1685 r. Nieco dalej, w nawie południowej, znajduje się pochodząca ze Storkowa późnobarokowa rzeźba siedzącego anioła ze skarbonką na głowie.

W nawie południowej znajduje się Kaplica Najświętszego Sakramentu (niegdyś Kaplica Rady Miejskiej). Obecnie tabernakulum znajduje się pod najstarszym w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej ołtarzem – tryptykiem. Dzieje tego tryptyku sięgają lat 1380–1390, gdy był on w głównym ołtarzu katedry w Kamieniu Pomorskim²⁰⁸. W czasach protestanckich znajdował się w wiejskim kościółku w Ciećmierzu położonym 18 km od Kamienia Pomorskiego. Po pracach konserwatorskich, przeprowadzonych w 1982 r. tryptyk znalazł się w katedrze św. Jakuba w Szczecinie, a do Ciećmierza przekazano polichromowaną, złożoną kopię. W partii centralnej ołtarza przedstawiony jest *Triumf Marii* – koronacja Matki Bożej przez Chrystusa²⁰⁹. Poniżej, w tzw. protopredelli, ukazany jest *Pokłon Trzech Króli*, a po bokach święte dziewice: Małgorzata, Barbara, Katarzyna i Dorota. W dwóch skrzydłach na tle ażurowego zwieńczenia umieszczone są postacie dwunastu apostołów trzymających swoje atrybuty męki oraz imienne szarfy, XIV-wieczne rzeźby pokazane są w drewnie, bez polichromii, którą straciły już w XIX w. Po obu stronach ołtarza zawieszono dwie barokowe, cyzelowane wieczne lampy. W oknach znajdują się witraże Ireny Kisielewskiej (1985) przedstawiające sceny związane z Eucharystią oraz herby cechów rzemiosła polskiego (fundacji szczecińskich rzemieślników). Na sklepieniu kaplicy znajdują się polichromie w formie wici roślinnej, wykonane przez firmę Juszcza z Poznania, który w latach 1982–1984 wykonał również pozostałe polichromie wnętrza²¹⁰.

Tuż za wspomnianą kaplicą znajduje się wyjście portalem południowym, który dzieli na zewnątrz najcenniejszą ścianę katedry z gotyckimi ornamentami ceramicznymi z XV w., będącymi dziełem Henryka Brunsberga ze Szczecina²¹¹.

²⁰⁸ Kalita-Skwirzyńska, s. 28–29. Autorka podaje, że wspomniany tryptyk, ufundowany w latach 1380–1390, był przeznaczony prawdopodobnie dla kaplicy cysterek na Górze Chełmskiej pod Koszalinem.

²⁰⁹ J. Kochanowska, *Tryptyk „Triumf Maryi”*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 7 (1991), s. 12.

²¹⁰ Kalita-Skwirzyńska, s. 26, 29–30.

²¹¹ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 63.

Nad drzwiami znajduje się witraż (projekt: Irena Kisielewska, fundator: bp Jan Gałecki – 1998) przedstawiający *Chrzest Jezusa w Jordanie*.

W Kaplicy św. Barbary i św. Jerzego (Armii Krajowej)²¹² na ścianie południowej ustawiono rzeźbę *Piety* (XV w.) z Lubniewic oraz współczesny krucyfiks i tablice pamiątkowe z inskrypcjami. W oknach widnieją witraże Ireny Kisielewskiej (1984) przedstawiające patronów powstania warszawskiego – św. Jerzego i św. Barbarę²¹³. Pod krucyfiksem znajduje się głaz z kutym napisem: *Ojczyźnie daliśmy swoje siły, swoją krew, swoje życie*²¹⁴. Kaplica została poświęcona 9 czerwca 1985 r. przez bp. Kazimierza Majdańskiego.

Ostatnią kaplicą po południowej stronie nawy jest kaplica Chrzcielna. W niej przy ścianie południowej stoi późnogotycki tryptyk z kościoła w Objezierzu Nowym k. Chojny (ustawiony tutaj w 1985 r., po konserwacji)²¹⁵. Tryptyk wykonany został w warsztacie Clausa Berga z Lubeki ok. 1520–1530 r. W jego centralnej części znajduje się rzeźba Matki Bożej *Immaculata*, stojąca na sierpie księżycy z dwoma aniołkami trzymającymi aureolę nad jej głową. Po bokach rzeźby św. Magdaleny i świętego bez atrybutów, w skrzydłach bocznych zaś figury św. Jana Ewangelisty, św. Szymona, św. Andrzeja i cztery dalsze rzeźby bliżej nierozpoznanych świętych. Na rewersie widać pozostałości (kontury) przemalowanej w XVII w. kompozycji *Ukrzyżowanie*. W predeli ołtarza zostały usytuowane kopie czterech popiersi wykonanych w 1985 r. Pod ołtarzem ustawiony jest relikwiarz z relikwiami św. Ottona²¹⁶. Relikwiarz ten w 1974 r. ofiarował katedrze biskup z Bambergu. Na ścianie wschodniej powieszony został obraz olejny z XVII w. *Chrzest Jezusa*²¹⁷. Pośrodku kaplicy stoi chrzcielnica barokowa, którą wykonali w 1682 r. stolarz Christoph Schmidt z Wolina oraz malarz Joachim Sellin z Wolina dla kościoła w Dobropolu k. Kamienia²¹⁸. W 1975 r. po konserwacji chrzcielnicę umieszczono w katedrze.

²¹² Jest to pierwsza kaplica w Polsce poświęcona AK i Powstańcom Warszawskim. AP, Wywiad: Ks. Roman Kostynowicz o odbudowie kościoła św. Jakuba w Szczecinie, Szczecin 29.03.2000.

²¹³ Kalita-Skwirzyńska, s. 30.

²¹⁴ „Prezbiterium” 1–5 (1985), s. 63.

²¹⁵ AAKZ, *Karty inwentarzowe ruchomych zabytków...*, dz. cyt.

²¹⁶ Kościół św. Jakuba otrzymał je po raz drugi po kradzieży z 1987 r. R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, dz. cyt., s. 88.

²¹⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 31.

²¹⁸ AAKZ, *Karty inwentarzowe ruchomych zabytków...*, dz. cyt.

Boki korpusu wypełniają półkoliste arkady, w których znajduje się sześć obrazów przedstawiających: arkę Noego, Obrzezanie, Przejście przez Morze Czerwone, Chrzt w Jordanie, uroczystość Zielonych Świąt i św. Krzysztofa. Ostrołukową arkadę kaplicy zamykają fragmenty barokowej kompozycji drewnianej przegrody, które pochodzą z kościoła w Stolcu k. Szczecina. W jej zwieńczeniu widnieją barokowe putta pochodzące z tutejszego kościoła, z nagrobka rodziny von Meyern wykonanego w 1734 r. przez Erharda Löfflera (twórcę zaginionego wielkiego ołtarza z kościoła św. Jakuba). W oknach kaplicy znajdują się dwa witraże projektu i wykonania Ireny Kisielewskiej (1989), przedstawiające sceny chrztu świętego. W 1992 r. władze Szczecina ufundowały ozdobną kratę mosiężną do kaplicy chrzcielnej²¹⁹.

W południowej kruchcie podwieżowej, w wejściu do klatki schodowej niedawna znajdowała się kapliczka chóru katedralnego *Lutnia* z rzeźbą Matki Bożej z Dzieciątkiem, przywieziona z Piadeny (Włochy), a na ścianie południowej dwie barokowe płyty nagrobne. Te elementy wyposażenia zostały umieszczone w różnych miejscach katedry, gdyż w kruchcie podwieżowej zamontowano windę. Na południowym filarze wieży znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona kard. Augustowi Hlondowi – prymasowi Polski w latach 1926–1948.

Nad środkową kruchtą podwieżową²²⁰ znajduje się witraż o powierzchni 30 m², który ufundował abp Marian Przykucki²²¹. Witraż przedstawiający scenę *Przemienienia Pańskiego* został wykonany w 1988 r.²²²

W północnej kruchcie podwieżowej, na ścianie południowej widnieją dwie płyty nagrobne. Pierwsza od zachodu, zachowana we fragmencie (jedna z najstarszych na Pomorzu Zachodnim wapiennych płyt z XIV w.), z wyobrażeniem

²¹⁹ AAKZ, *Spotkanie w sprawie kraty ozdobnej do kaplicy Chrzcielnej w katedrze*, Szczecin 30.10.1992 (mps).

²²⁰ W środkowej kruchcie podwieżowej znajdują się również Drzwi Jubileuszowe Roku 2000. Wykonane zostały przez krakowskiego artystę rzeźbiarza prof. Czesława Dźwigaję, z inicjatywy abp. Mariana Przykuckiego, wg projektu ks. inf. Romana Kostynowicza. 6.02.2000 r. drzwi poświęcił abp Zygmunt Kamiński. P. Malinowski, *Otwórzcie drzwi Chrystusowi*, „KNOB-Niedziela” 9 (2000), s. I. W kruchcie tej znajduje się również tablica upamiętniająca tysięczną rocznicę ustanowienia na Pomorzu biskupstwa związanego z metropolią gnieźnieńską, którą 11.11.2000 r. poświęcił bp Jan Galecki. P. Malinowski, *Ojczyźnie wolnej pobłogosław, Panie!*, „KNOB-Niedziela” 48 (2000), s. II.

²²¹ AAKZ, *Sprawozdanie ze spotkania w sprawie witraża z fundacji ks. abp. Mariana Przykuckiego*, Szczecin 17.06.1998 (mps).

²²² R. Kostynowicz, *Bazylika Katedralna w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 3.

dwóch mnichów pochodzi z kolegiaty św. Ottona na zamku w Szczecinie. Druga płyta z kilkoma wierszami tekstu i datą 1603 odkuta została wtórnie na starszej, średniowiecznej płycie. W portalu kruchty od strony zewnętrznej osadzona jest zabytkowa stolarka drzwi ufundowana w 1694 r. przez Jürgena Witcka. W kruchcie północnej znajduje się również współcześnie wykonany krucyfiks pochodzący z rozebranego w 1965 r. kościoła w Kamieniu Pomorskim. Na północnym filarze wieży znajduje się popiersie poświęcone bp. Jerzemu Strobie – pierwszemu rządcy Kościoła szczecińsko-kamieńskiego (1972–1978).

W pierwszej kaplicy po północnej stronie nawy korpusu na ścianie zawieszony jest epitafium Henniga von Knutha (pochodzi z 1693 r. z kościoła w Kunowie k. Kamienia) z portretem zmarłego umieszczonym w owalnej ramie²²³. Inne godne wspomnienia epitafia to epitafium z końca XVII w. z herbem rodu von Weyer o nieustalonym miejscu pochodzenia (z terenu Pomorza Zachodniego) oraz dwa epitafia z XVIII w. – rodziny von Munchow z kościoła w Otoku i kapitana Teofila Michaelisa zmarłego w Moskwie w 1709 r.²²⁴

Następną kaplicą jest kaplica Akademicka. W ramach obchodów sześćdziesiątej rocznicy powstania Pomorskiej Akademii Medycznej (10 października 2008) abp Zygmunt Kamiński poświęcił powieszony w niej obraz przedstawiający czterech wielkich doktorów Kościoła, świętych: Augustyna, Grzegorza Wielkiego, Hieronima i Ambrożego. Są to kopie obrazów namalowanych ok. 1480 r. przez Michaela Pachera i stanowią dar dla wspólnoty akademickiej Szczecina od dr. hab. Romana Sowińskiego, profesora Wydziału Prawa Uniwersytetu Szczecińskiego²²⁵.

W katedrze znajdują się również inne tablice: upamiętniające tysięczną rocznicę ustanowienia biskupstwa w Kołobrzegu i miejsce pochówku serca Carla Loewego oraz poświęcone jego pamięci w dwusetną rocznicę urodzin, Stefana Kwileckiego, prof. Jana Szyrockiego oraz litewskim lotnikom Steponasowi Dariusowi i Stasysowi Girenasowi. Jest tu także popiersie abp. Kazimierza Majdańskiego, drugiego biskupa diecezji szczecińsko-kamieńskiej (1979–1992).

²²³ AAKZ, *Harmonogram prac konserwatorskich przy epitafium Henniga von Knutha*, Szczecin 18.02.1993 (mps).

²²⁴ Kalita-Skwirzyńska, s. 32; *Katedra św. Jakuba w Szczecinie* (mps).

²²⁵ *Katedra św. Jakuba w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 83.

3.3.3. Otoczenie katedry

Na zewnątrz kościoła, po jego północno-wschodniej stronie, na masywnej, drewnianej konstrukcji zawieszony jest dzwon, zw. Wielkim, wykonany w 1682 r.²²⁶ Dzwon jest bogato zdobiony. Na jego płaszczu znajdują się dwa medaliony z herbem Szczecina i widokiem na kościół św. Jakuba oraz z inskrypcjami wymieniającymi fundatorów: króla szwedzkiego Karola IX, szczecińskich senatorów, prowizorów i nazwisko autora dzwonu²²⁷. Jest to jeden z największych dzwonów w Polsce. Waga dzwonu – 5,7 t, wysokość – 2,0 m, średnica – 2,2 m²²⁸.

Po zachodniej stronie katedry znajduje się współczesna figura Matki Bożej, która została ustawiona – 1 września 1991 r. z okazji nawiedzenia diecezji w obrazie Matki Bożej Częstochowskiej – na postumencie²²⁹ z XIX w.

Niedaleko figury Matki Bożej stoi krzyż pamiątkowy z Jasnych Błoni stanowiący część ołtarza, przy którym papież Jan Paweł II odprawił Mszę św. 11 czerwca 1987 r. Na zachodniej elewacji wieży umieszczona jest płyta z tekstem upamiętniającym konserwację kościoła przeprowadzoną latach 1893–1899²³⁰. W 1998 r. na północnej elewacji wieży zawisła tablica Towarzystwa Przyjaciół Szczecina, która upamiętnia sześćdziesiątą rocznicę ustanowienia *Prawd Polaków* spod znaku Rodła²³¹. W 1998 r. rozpoczęto wykładanie kostki brukowej wokół świątyni. Prace, które zostały podjęte ze względu na Rok Jubileuszowy 2000, zostały sfinansowane przez władze miejskie²³². Ostatnio, 24 grudnia 2009 r., zostało uruchumione zewnętrzne oświetlenie katedry.

²²⁶ W publikacjach spotykamy też nazwę „Święty Jakub”. A. Adamczak, *Spacerek z zagadką...*, dz. cyt., s. 35. oraz W. Seidler, „Zygmunt” *zdetronizowany*, „Maryja” *górką*, „Kurier Szczeciński” 51 (2000), s. 19. Adamczak oraz Seidler podają datę 1681 r.

²²⁷ Kalita-Skwirzyńska, s. 32–33.

²²⁸ A. Adamczak, *Spacerek z zagadką...*, dz. cyt., s. 35.

²²⁹ Na postumencie tym stała pierwotnie rzeźba kompozytora Carla Loewego, który przez 46 lat był organistą kościoła św. Jakuba. Zgodnie z ostatnią wolą kompozytora, jego serce zostało pochowane w barokowych organach katedry, a fakt ten upamiętnia tablica wisząca na południowym półfilarze wieży – obecnie w zbiorach Muzeum Diecezjalnego w Szczecinie.

²³⁰ Kalita-Skwirzyńska, s. 33.

²³¹ AAKZ, *Prośba o wyrażenie zgody na umieszczenie kamiennej tablicy na wieży katedralnej*, Szczecin 14.0.1998 (mps).

²³² G. Wejman, *Parafia katedralna*, „KNOB-Niedziela” 44 (1999), s. 111.

Zakończenie

Dzieje kościoła św. Jakuba Apostoła ściśle związane są z historią pomorską. Mimo iż świątynia ta ucierpiała w wyniku huraganów i działań militarnych, które pozostawiły po sobie trwałe ślady, a szczególnie tych największych, z czasu drugiej wojny światowej, mimo przeszkód politycznych z okresu PRL – nadal istnieje. O jej wyjątkowości i bogactwie świadczy fakt podniesienia jej do godności katedry – 28 czerwca 1972 r., a następnie bazyliki katedralnej – 3 maja 1983 r. Od 25 marca 1992 r. potocznie nazywana jest bazyliką archikatedralną.

Wspomniana godność świątyni oraz piękno jej obejścia, architektura i bogactwo wyposażenia sprawiają, że stała się centrum uroczystości religijnych i państwowych, a także miejscem pielgrzymek grupowych i indywidualnych nie tylko z Polski (w 2009 r. – uroczyste obchodzony był I Jarmark Jakubowy), lecz także innych krajów. Wysmukła iglica dodała jej piękna, a nowe organy i wymieniona posadzka podkreśliły w jej historycznej ciągłości wyjątkowe osiągnięcia architektoniczno-snycerskie. Do końca marca 2010 r., jak wspomina ks. prob. kan. Jan Kazieczko, zostanie dobudowana sygnaturka na dachu, a wewnątrz świątyni otrzyma nowe oświetlenie i nagłośnienie ze specjalną pętlą dla słabo słyszących.

Na pewno cenne byłoby nadanie jeszcze jednolitego stylu w wyposażeniu wnętrza (główny ołtarz, ambona, stalle) tej pierwszej świątyni w archidiecezji. Również odnalezienie wielu materiałów źródłowych i archiwalnych, które prawdopodobnie znajdują się obecnie w Berlinie, Bambergu i Greifswaldzie²³³, pogłębiłoby w przyszłości naszą wiedzę o tym szczególnym zabytku Pomorza Zachodniego.

²³³ AP, Z. Kwiatkowski, *Założenie kościoła św. Jakuba Apostoła...*, dz. cyt.

CATHEDRAL BASILICA OF SZCZECIN**Summary**

The history of the church of st. James the Apostle is closely linked with the history of Western Pomerania. Although the temple suffered as a result of hurricane and military operations that left lasting signs, especially those with the greatest time of World War II and the political obstacles to the communist period – still exists. Unique character and richness raised it to the dignity: June 28th 1972 – the cathedral, and May 3rd 1983 – the cathedral basilica. From March 25th 1992, popularly called ‘cathedral’.

The dignity of the temple, beauty of its yard, architecture and wealth of facilities made it become a center of religious state, as well as a place of pilgrimage groups and individuals not only from Poland. Installed in 2008, the tower and the new organ, and including the floor added ever greater charm, and above all, the unique architectural and wood-carver’s achievements.

For sure it would be valuable to give the first church in the Archdiocese of uniform style interior equipment (altar, pulpit and stalls). Also finding many sources and archival materials, which are probably now in Berlin, Bamberg and Greifswald, would increase our knowledge of this particular monument of West Pomerania.

Translated by Mirosława Landowska